

SPANNING

VOOR

ELKAAR

VOOR ELKAAR

Tekst: Redactie Foto: SP-Leusden

Er heeft zich de afgelopen decennia een ware revolutie voltrokken. De verzorgingsstaat, met georganiseerde solidariteit door de overheid, heeft plaatsgemaakt voor een kille samenleving van ieder voor zich. Ruim dertig jaar neoliberal beleid heeft de verschillen tussen arm en rijk vergroot, de bestaans- en werkzekerheid van een toenemend aantal mensen in gevaar gebracht en mensen tegen elkaar opgezet.

Het gevolg is dat veel mensen zich ontworteld en onthecht voelen. Van elkaar en van de politiek. De toegenomen onzekerheid zorgt voor een grotere hang naar 'identiteiten' en hokjesdenken. Als de samenhang in ons land afneemt, komen empathie en solidariteit onder druk te staan. Economische onzekerheid voedt de angst voor de ander. Dit leidt ertoe dat meer mensen hun onvrede met de

huidige situatie uiten door een stem uit te brengen op partijen die appelleren aan hun religieuze of etnische achtergrond, of die groepen met een andere achtergrond de schuld geven en uitsluiten. Socialisten ontkennen het bestaan van identiteiten niet. Discussies over identiteit kunnen interessant en van belang zijn, maar dragen het risico in zich dat ze verschillen uitvergrooten. Dat moet voorkomen worden. Socialisten willen alle mensen – ongeacht afkomst, religie of etniciteit – die uitgesloten, uitgebuit, of onderdrukt worden, verenigen in de strijd tegen de heersende klasse. Zij verzetten zich tegen racisme en discriminatie. Zij strijden voor samenhang, solidariteit en vooruitgang voor de hele samenleving. Daarvoor is het nodig dat de overheid de juiste omstandigheden creëert én dat mensen zelf opstaan voor een betere wereld.

In maart 2017 is de SP na de Tweede Kamerverkiezingen de buurtencampagne gestart met als doel om 1 miljoen mensen in honderden buurten bij elkaar te brengen om te strijden voor een betere woon- en leefomgeving. Dat dit mogelijk is,

hebben we de afgelopen maanden al op tal van plekken in het land gezien. Van het behoud van metrolijn 53 in Amsterdam, tot de invoering van een 30-kilometerzone in Heerlen. Van het opknappen van een speeltuin in Veendam, tot de aanpak van schimmelwoningen in Arnhem.

Door mensen bij elkaar te brengen kun je verandering afdwingen. Niet alleen in de buurt, maar ook op het werk, in de politiek, en in de samenleving. Voor jezelf en voor elkaar. Dit nummer van Spanning probeert een antwoord te formuleren op de vraag wat er nodig is om sterke gemeenschappen te bouwen. Hoe kan de overheid daaraan bijdragen? Wat kunnen mensen zelf doen? Welke omstandigheden brengen mensen bij elkaar, of verdelen ons juist? Hoe kan technologie ons verenigen? Dit zijn enkele belangrijke thema's die in deze Spanning aan bod komen.

IN DIT NUMMER

- 4 ALS EEN HUIS MET DE LUIKEN OPEN**
Een pleidooi voor samenhang en gemeenschapszin
Ron Meyer
- 7 'TEGENGIF TEGEN APATHIE EN WANHOOP'**
Jeremy Corbyn geeft links weer hoop in Groot-Brittannië
- 8 VAN BEVRIJDING NAAR VERHEERLIJKING**
Hoe de emancipatie van het individu omsloeg in verheerlijking van het individu
Eduard van Scheltinga
- 10 IDENTITEITSPOLITIEK**
Een heilloze weg
Hans van Heijningen
- 13 'WANNEER WIJ OPKOMEN VOOR ELKAAR'**
De Amerikaanse senator Bernie Sanders verbindt mensen met verschillende achtergronden in de strijd tegen het grootkapitaal
- 14 INDIVIDUALISERING VAN NEDERLAND IS GEEN NATUURVERSCIJNSEL**
Politieke keuzes hebben geleid tot afbraak van publieke voorzieningen en groeiende bestaansonzekerheid
Bart Linssen
- 16 'VOOR EEN GOED PROTEST HEB JE EEN BREDE BASIS NODIG'**
Socioloog Justus Uitermark vertelt over zijn onderzoek naar burgerinitiatieven
Tijmen Lucie
- 18 'ZONDER PUBLIEKE ONTMOETINGSPLEKKEN IS EEN WIJK TEN DODE OPGESCHREVEN'**
Initiatiefnemer Joke van der Zwaard van de Leeszaal Rotterdam West over het belang van een sociaal-fysieke infrastructuur voor burgerinitiatieven
Tijmen Lucie
- 20 'MARKTWERKING VERDIENT EEN TEGENHANGER: GEMEENSCHAPSWERKING'**
CDA'er Wim van de Donk vindt dat de overheid mensen in staat moet stellen om hun problemen op te lossen
Lieke Smits
- 21 NIET RIJKER, MAAR GELIJKER: DE WEG NAAR EEN GELUKKIGE SAMENLEVING**
Ongelijkheid remt niet alleen de economische groei, het is ook slecht voor de sociale samenhang
Remco Bouma
- 24 TOL**
De tol die onze economie eist valt niet alleen in geld uit te drukken
Koen Haegens
- 25 WAAROM NIET TECHNOLOGIE HET PROBLEEM IS, MAAR MONDIAAL KAPITALISME**
Nieuwe technologieën kunnen ons ten goede komen, mits kapitaal er niet mee aan de haal gaat
Remco Bouma en Eduard van Scheltinga
- 28 WAAR WILLEN WE HEEN?**
Vijf ingrediënten voor sterkere gemeenschappen en nieuwe sociale samenhang
Ron Meyer

COLOFON

Spanning wordt uitgegeven door het Wetenschappelijk Bureau van de SP.

Een abonnement kost 25 euro per jaar voor niet-leden. De betaling gaat per incasso.

Abonnementenadministratie

Snouckaertlaan 70
3811 MB Amersfoort
T (088) 243 55 40
E administratie@sp.nl
Redactieadres
Snouckaertlaan 70
3811 MB Amersfoort
T (088) 243 55 35
E spanning@sp.nl

Redactie

Tijmen Lucie, Bart Linssen
Eduard van Scheltinga,
Remco Bouma
Tekstredactie
Daniël de Jongh
Redactieraad
Ron Meyer, Hans van Heijningen, Lieke Smits

Basisontwerp

Thonik en BENG.biz
Vormgeving
Robert de Klerk, Nenad Mecava, Gonnje Sluijs
Ontwerp cover
Thonik

Tenzij anders vermeld, is op de inhoud van deze publicatie de Creative Commons Naamsvermelding-Niet Commercieel-GeenAfgeleideWerken 3.0 Nederland licentie van toepassing. creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/3.0/nl

DE SP ZET ZICH IN VOOR MENSELIJKE WAARDIGHEID, GELIJKWAARDIGHEID EN SOLIDARITEIT

GEMEENSCHAPSZIN EN SAMENHANG ALS EEN HUIS MET DE LUIKEN OPEN

Tekst: Ron Meyer Illustratie Len Munnik

‘Het is de behoefte aan gemeenschap en samenhang die de mens nu eenmaal eigen is en die de afgelopen decennia in tijden van globalisering en immigratie veronachtzaamd is. Iedereen wordt voortdurend aangesproken op zijn achtergrond omdat er zo weinig voorgrond is.’ Zo analyseert schrijver, columnist en PC-Hooftprijswinnaar Bas Heijne de staat van Nederland in zijn gelijknamige boek.

Hoe zit dat eigenlijk met die *behoefte aan gemeenschap en samenhang die de mens nu eenmaal eigen is*? Zonder onderzoek geen recht van spreken, zeggen we bij de SP. Daarom begonnen we in maart 2017 met een grote verkenning naar de staat van onze buurten, onze gemeenschappen en de samenhang in ons land. We betrekken 1 miljoen mensen in honderden buurten erbij en ik spreek met 100 maatschappelijk leiders over deze thema's. Deze *Spanning* is een vervolgstap in onze verkenning. Met bijzondere bijdragen van onder anderen schrijver Koen Haegens, bestuurder Wim van de Donk en wetenschapper Justus Uitermark.

Om te beginnen blikken we terug: hoe kwam de gemeenschapszin, samenhang en georganiseerde solidariteit ook alweer onder druk te staan en wat merken we daar nu van?

DE HISTORISCHE LES

De mens is een sociaal wezen. Van oudsher overleefden mensen in gemeenschap met elkaar. Na de Tweede Wereldoorlog werd onze samenleving gebouwd op de gedachte dat de bestaanszekerheid van mensen een voorwaarde is voor vrede en vooruitgang voor iedereen. Het bestrijden van armoede werd daarom niet langer aan de armenhulp van welgestelden en geestelijken overgelaten.

Deze historische les lijkt vergeten. Met het einde van de verzuiling kwam er niet alleen een einde aan de verstikkende rol van kerk en zuil op het individu, maar kwam ook de gemeenschapszin onder druk te staan. De wederkerigheid – de overtuiging dat er een verantwoordelijkheid voor het geheel bestaat – van de advocaat enerzijds en de bouwvakker anderzijds, verdween. Van vrije individuen naar ieder voor zich. Van het juk van de zuil naar het dogma van de markt. En de gemeenschap? Dat was echt iets van vroeger.

Elk nieuw tijdperk en elke ideologie heeft z'n kartrekkers. De peetmoeder van het ieder-voor-zich-tijdperk was Margaret Thatcher, de eerste vrouwelijke premier van het Verenigd Koninkrijk. Met haar *‘There's no such thing as society’*-politiek luidde Thatcher de aanval in op de gemeenschapszin, publieke sector en georganiseerde solidariteit. Haar frontale aanval en overwinning op de mijnwerkers en hun vakbond werd een inspirerend voorbeeld voor andere politici die wilden afrekenen met de verzorgingsstaat, onder wie de Nederlandse premier Ruud Lubbers.¹ De overheid trok zich terug, de publieke sector werd verschaald en kortetermijnwinst werd het leidende principe. Gelijktijdig is het mensbeeld dat vooruitgang met elkaar wordt bereikt, consequent aangevallen: wie individueel hard genoeg werkt, wordt een winnaar. En wie geen winnaar is, heeft dat dus volledig aan zichzelf te wijten. Solidariteit is volgens die redenering een minimaal vangnet voor de allerzwaksten. Het gevolg laat zich raden: de steun voor sociale voorzieningen neemt af en de weg naar een kleinere verzorgingsstaat ligt open.

‘Wie buiten eigen schuld toch niet aan het werk komt, heeft de zekerheid van een uitkering op ten minste het bestaansminimum’, zo luidt een zin uit de sociale zekerheidsparagraaf van

het regeerakkoord van Rutte 2. Een stelling met een ideologische lading: de verzorgingsstaat is er niet voor het grotere geheel of voor enige gezamenlijke vooruitgang, nee de verzorgingsstaat is er alleen voor individuen die geen schuld hebben aan hun situatie. In het regeerakkoord van Rutte III komt de term ‘verzorgingsstaat’ slechts een keer voor: het beperken van de instroom van nieuwkomers. Geen groter idee, geen collectieve vooruitgang. De nadruk ligt volledig op individuele zelfredzaamheid.

‘Wat rechts heel succesvol gedaan heeft, is hebzucht als deugd neer te zetten’, zegt de Australische vakbondslider Michael Crosby met veel ervaring in onder meer Australië, de VS en Nederland².

‘Daar moeten wij wat tegenoverstellen. En dat kan niet alleen zijn: solidariteit is steun voor de allerarmsten. *Fighting for fairness* gaat namelijk niet alleen om de allerarmsten, maar om rechtvaardigheid voor allen.’ Crosby's analyse is even eenvoudig als duidelijk: bestaanszekerheid is niet alleen noodzakelijk voor ieder individu, maar bovenal een voorwaarde voor vrede en vooruitgang voor de hele samenleving. Voor jezelf, voor elkaar, voor Nederland.

Als het zo duidelijk is, wat ligt er dan in de weg?

BESTAANSONZEKERHEID EN IDENTITEIT

Als de grond onder de voeten van mensen vandaan wordt geslagen, houden ze zich vaak vast aan wat ze nog hebben. In tijden van onzekerheid spelen identiteiten een grote rol. ‘Economische onzekerheden vertalen zich politiek gezien in vraagstukken van identiteit. Het gaat dan om vragen als hoor ik erbij, ben ik nog deelgenoot van de samenleving, is er respect voor mij? Economische onzekerheid en de daaraan gerelateerde onzekerheid over de maatschappelijke positie

voeden de angst voor de vreemdeling,' aldus Michael Sandel, hoogleraar aan de Universiteit van Harvard, in een essay in *De Groene Amsterdammer*³. Volgens Sandel is er door het toenevende marktdenken een moreel vacuüm ontstaan. Er is behoefte aan een politiek die zich bezighoudt met het algemeen belang. 'Politiek zal ook moeten gaan over de vraag wat we verstaan onder het goede leven.'

'De gewone Nederlanders raakten onderweg naar dat volmaakte Nederland iets kwijt: hun gemeenschap, hun identiteit, het gevoel thuis en geborgen te zijn', sprak CDA-leider Sybrand Buma in de HJ Schoon-lezing⁴. Om eraan toe te voegen: 'Niet de welvaart, niet de gelijkheid, niet de vrijheid, maar het versplinteren van de gemeenschap werd het grote

gemeenschappelijke probleem.' Zijn oplossingen? Het Wilhelmus en de Nachtwacht! Er is op zichzelf niet zoveel mis met het vergroten van historisch bewustzijn. Al helemaal niet als dat gepaard gaat met kennis over de kleurrijke vaderlandse geschiedenis in de volle breedte: van Wilhelmus tot Nachtwacht, van de slavernij tot het communistisch verzet in de Tweede Wereldoorlog. Van Friesland tot Limburg.

Symbolen doen ertoe. En historisch bewustzijn ook. Maar vormen volkslied en schilderij werkelijk hét antwoord op de grote vraagstukken van deze tijd? Zijn ze een oplossing voor de groeiende bestaansonzekerheid en de behoefte aan erkenning en geborgenheid? Komen zij tegemoet aan de afkeer van de 'radicale

flexibilisering', waarover Wim van de Donk in deze *Spanning* spreekt. Lossen ze de permanente *angst om te vallen* van de middenklasse op, zoals Koen Haegens beschrijft?

Is het toeval dat Sybrand Buma vergeet dat economische bestaanszekerheid een cruciaal ingrediënt vormt van geborgenheid en samenhang? Is het vreemd dat Sybrand Buma de onlosmakelijk verbonden idealen van de Franse Revolutie vrijheid, gelijkheid en broederschap uit elkaar trekt en vrijheid en gelijkheid als tegenhanger van broederschap positioneert? Is het opzienbarend dat Sybrand Buma – net als zijn voorganger en vriend van Margaret Thatcher, Ruud Lubbers – verklaart dat de verzorgingsstaat vastloopt?

Nee, allermint. Was zijn partij niet de aanjager van de hyperindividualisering, flexibilisering van arbeid en uitholling van de publieke sector, dan zat zij in de zijspan van liberalen. Het CDA leverde 20 jaar van de afgelopen 35 jaar de premier en stond in de tijd van Ruud Lubbers aan de basis van diezelfde 'versplintering van de gemeenschap'. Economisch, ideologisch en politiek. Geen schilderij of volkslied kan dat verhullen.

Aan de andere kant staat iemand als hoogleraar Jan-Willem Duyvendak die in zijn boek *Thuis: Het drama van de sentimentele samenleving* gemeenschapszin en geborgenheid 'nostalgisch', 'sentimenteel' en 'obsessief' noemt. Hij betoogt dat veel van onze conflicten, frustraties én het onbehagen juist voortkomen uit de gedachte dat we een recht hebben op thuisgevoel. Hij stelt dat politici mensen een gevoel van onthechting aangepraat hebben.⁵ De verdachtmaking van de behoefte van de mens aan geborgenheid en gemeenschapszin is gestoeld op een cruciale denkfout: het kennelijk onmogelijk geachte samengaan van eigenheid en gelijkheid. Alsof de behoefte aan eigenheid per definitie tot uitsluiting van nieuwkomers leidt. Is het niet juist de taak van sociale en progressieve politici om eigenheid én gelijkheid te verbinden? Is dat niet één van de ambities achter de nog altijd actuele universele waarden – *vrijheid, gelijkheid en broederschap*?

Academici als Duyvendak zijn de beste tegenstanders die rechtse politici zich kunnen wensen. Ze plaatsen het idee van geborgenheid in het beklagdenbankje en zien het verlangen naar een vertrouwde omgeving als een oerconservatief idee. Daarmee zijn ze onbewust propagandisten van Buma, Baudet en Wilders.

HUIS MET DE LUIKEN OPEN

Waar oerconservatieven als Buma, Baudet en Wilders het doen voorkomen dat al onze problemen worden opgelost als we de luiken sluiten, de vlag ophangen, het Wilhelmus zingen en ons afzetten tegen de nieuwe burens, willen kosmopolieten als Duyvendak ons doen geloven dat het huis zelf het probleem is, en dat een pleidooi voor geborgenheid de oorzaak van veel onheil is.

Waar staan wij dan? Met de behoefte van mensen aan geborgenheid, eigenheid en hechting is niets mis. Met Mandela en Gandhi waren het niet de minsten die geborgenheid, eigenheid en hechting uitlegden als *'een huis, een vertrouwde plek waar men zich prettig voelt en van waaruit men de wereld kan bezien. Maar wel met de luiken open, zodat licht en wind vrij spel hebben.'*⁶ Omdat er behalve een sociale, culturele en religieuze identiteit, die een mens een blik op zichzelf en de wereld verschaft, ook zo iets bestaat als gedeelde menselijkheid, iets wat mensen ondanks alle verschillen met elkaar verbindt. Dat maakt gemeenschappen mogelijk waarin de vrijheid van mensen, hun gelijkheid en de onderlinge broederschap in samenhang aanwezig zijn. Daarmee zijn we er nog niet, want er is een verantwoordelijke elite nodig om dit ideaal van gemeenschap uit te dragen.

GEDRAGEN VERHAAL EN VERANTWOORDELIJKE ELITE

'Er ontbreekt een vuurtoren, een leiderschap met een verhaal dat ons de weg wijst', zei oud-commandant der Strijdkrachten Peter van Uhm in ons gesprek. Mensen snakken naar een politiek die ze niet alleen iets geeft, maar ook wat van ze vraagt: een verhaal om voor op te staan. Voor een identiteit-overstijgend verhaal voor de hele samenleving zullen we niet alleen een 'vuurtoren' moeten formuleren, maar zullen we ook een beroep moeten doen op een verantwoordelijke elite die dat verhaal voorleeft. En als we sociale ongelijkheid een probleem vinden, hebben we een academische, bestuurlijke en economische elite nodig die dat niet alleen met de mond belijdt, maar ook in de praktijk brengt. De woningcorporatiedirecteur die tussen de huurders te vinden is, de hoogleraar die de rest van de samenleving – in normaal Nederlands – van nieuwe inzichten voorziet en de bestuurder die bestaansonzekerheid niet alleen een interessant woord vindt, maar ook daadwerkelijk iets aan de totaal uit het lood geslagen flexcontracten doet.

Toen Hillary Clinton sprak over een *'mand vol beklagenswaardigen'*⁷ was in één klap duidelijk dat ze niets begrepen had van de bittere bestaansonzekerheid van veel Amerika-

nen. Mensen die vier jaar eerder nog op Barack Obama stemden. Veel Amerikanen zagen in Trump geen serieuze president – en hij bewijst met grote regelmaat hun gelijk – maar wel de vijand van hun vijand. De politieke elite die in woord progressief lijkt, maar in daden de status quo van grote sociale ongelijkheid al decennia in stand houdt.

Gemeenschapszin en samenhang als tegenhanger van de ieder-voor-zich-politiek. Niet als zweverig abstract verhaal, maar als noodzakelijkheid om de macht van het grote geld op z'n minst te kunnen temmen. De thuiszorger, basisschooljuf, politie-agent, AOW'er, student en hoogleraar, weten na de Paradise Papers één ding heel zeker: hoe groot de verschillen onderling ook mogen zijn, alleen hún eendracht zal tot gemeenschappelijke rechtvaardigheid leiden. Om de wereld te veranderen, zullen ze samen – spreekwoordelijk – omhoog moeten schoppen en niet omlaag.

Het verklaart de populariteit van authentieke socialisten als Bernie Sanders in de VS en Jeremy Corbyn in het Verenigd Koninkrijk, die pleiten voor een breuk met de status quo. Dat doet de SP in Nederland. In de gesprekken die SP'ers met tienduizenden mensen in honderden buurten voeren en in mijn gesprekken met 100 maatschappelijk leiders, blijkt duidelijk het tekort aan maatschappelijke samenhang. Op de achterkant van deze *Spanning* formuleer ik vijf ingrediënten voor gemeenschapszin en samenhang. Ik nodig iedereen uit om mee te helpen aan en mee te denken over een nieuwe maatschappelijke samenhang. Voor een samenleving waarin de idealen van vrijheid, gelijkheid en broederschap springlevend zijn. Het is niet makkelijk, maar het is nodig én het is mogelijk.

Noten

- 1 sp.nl/ZUP
- 2 sp.nl/ZUW
- 3 sp.nl/ZUM
- 4 sp.nl/ZUS
- 5 sp.nl/ZUe
- 6 sp.nl/ZUN
- 7 sp.nl/ZUH

'TEGENGIF TEGEN APATHIE EN WANHOOP'

Vertaling en bewerking: Tijmen Lucie Foto: Duncan C / flickr cc

Tegen alle verwachtingen in werd de radicaal-linkse kandidaat Jeremy Corbyn door de leden gekozen als de nieuwe leider van Labour, in september 2015. Sindsdien is hij erin geslaagd om van Labour – ondanks forse tegenwerking van de partijtop en gevestigde media – weer een werkelijk progressieve partij te maken, die miljoenen Britten hoop biedt op een betere toekomst. Het ledenaantal van Labour is onder Corbyn gestegen van 190 duizend naar meer dan 500 duizend, een teken van zijn grote populariteit, vooral onder jongeren. In onderstaande speech zet Corbyn de plannen van Labour uiteen voor een Groot-Brittannië voor de massa, niet voor de elite.

'Congres, we komen deze week bij elkaar als een verenigde partij, die in elk deel van Groot-Brittannië groter wordt, het vertrouwen wint van miljoenen landgenoten, ideeën en plannen voor de toekomst van ons land maakt, en mensen van allerlei leeftijden en achtergronden al geïnspireerd heeft.

Ik beloofde jullie twee jaar geleden dat we een andere politiek zouden voeren. Het is niet altijd gemakkelijk geweest, maar er zijn nog slechts enkelen die terug willen naar de oude politiek. Laat ik het nogmaals zeggen. Wij gaan het anders doen. En het cruciale woord hierbij is 'wij'. Niet alleen dat leiders zeggen dat dingen anders gaan, maar dat iedereen echt de mogelijkheid krijgt om onze democratie vorm te geven. Onze rechten als burgers zijn minstens zo belangrijk als onze rechten als consumenten. Macht moet worden overgedragen aan de gemeenschap, in plaats van gemonopoliseerd in Westminster en Whitehall (plaatsen waar het Britse parlement en regering zetelen, -red.). Laten we nu een stap verder gaan. Laat publieke diensten verantwoording afleggen aan de gemeenschappen. Laat bedrijven verantwoording afleggen aan het publiek en laten wij, politici, werkelijk verantwoording afleggen aan degenen die we dienen. Laat de volgende Labour-regering Groot-Brittannië veranderen door daadwerkelijk de macht in handen van het volk te leggen, bij de creatieve, barmhartige en toegewijde mensen van ons land. Wat onze politiek ondersteunt, is onze betrokkenheid en solidariteit met de mensen.

Nu is het tijd dat de regering een actievere rol neemt in het herstructureren van onze economie. Nu is het tijd dat raden van bestuur verantwoor-

delijk worden gesteld voor hun daden. En nu is het tijd dat we een nieuw model van economisch bestuur ontwikkelen dat de mislukte dogma's van het neoliberalisme moet vervangen... Daarom wil Labour niet alleen de schade herstellen die is ontstaan door 'austerity' (bezuinigingsbeleid) maar ook de economie veranderen door een nieuwe en dynamische rol voor de publieke sector, vooral daar waar de private sector duidelijk heeft gefaald. Daarom zijn wij vastbesloten

Jeremy Corbyn: kampioen van het volk.

om onze nutsbedrijven weer in publieke handen te nemen om ze in dienst te stellen van ons volk en onze economie, en te stoppen met het uitbuiten van mensen.

De Conservatieve benadering van de economie is niet ondernemend, maar onttrekkend. De Conservatieven richten zich niet op langetermijninvesteringen en het scheppen van welvaart. Als je kijkt naar wat ze doen in plaats van wat ze zeggen, dan zie je dat het allemaal draait om het verlagen

van de lonen, voorzieningen en standaarden... om maar zo snel mogelijk zo veel mogelijk geld te verdienen, waarbij de regering niet de mensen dient, maar de multinationals. En hun verontachtzaming van ongebreidelde ongelijkheid, het uithollen van de publieke voorzieningen en de minachting voor de machtelozen en de armoedzaaiers, heeft onze samenleving harder en minder zorgzaam gemaakt.

Gedurende de verkiezingscampagne heb ik mensen ontmoet en gesproken in elk deel van het land. Alleenstaande ouders die worstelden, jongeren die niet verder komen door gebrek aan kansen. Gepensioneerden die zich zorgen maken over gezondheidszorg en sociale zekerheid, ambtenaren die proberen om voorzieningen draaiende te houden. Mensen met een laag of middeninkomen, zelfstandig of in loondienst, die te maken hebben met onzekerheid en een drastisch verlaagde levensstandaard. Maar zij zijn nu hoopvol dat dingen kunnen veranderen en dat Labour het verschil kan maken. Velen van hen hadden nog nooit gestemd, of hadden dat al jaren niet meer gedaan. Maar zij geloofden in onze partij. Wij gaven ze een tegengif tegen apathie en wanhoop. Laat voor iedereen duidelijk zijn: wij laten jullie niet in de steek. Omdat we naar jullie luisteren en omdat we in jullie geloven. Labour kan en zal een Groot-Brittannië verwezenlijken voor de velen, niet slechts voor de weinigen.'

De volledige speech van Jeremy Corbyn op het Labour-congres in Brighton van 27 september 2017 is hier terug te zien: sp.nl/ZUM

VAN BEVRIJDING NAAR VERHEERLIJING

Tekst: Eduard van Scheltinga Foto: PA Photos Ltd / Hollandse Hoogte©

Individualisering was in de jaren zestig een kwestie van emancipatie met als gevolg dat de individuele vrijheid groter werd. De bevrijding van het individu is inmiddels omgeslagen in haar tegendeel: verheerlijking van het individu. Hoe is dat zo gekomen?

Op school leren we allemaal over de verzuiling. Een op het eerste gezicht zinvolle metafoor voor hoe Nederland het grootste deel van de twintigste eeuw geordend was. Politicoloog Arend Lijphart schrijft hierover in 1968 het boek *Verzuiling, pacificatie en kentering in de Nederlandse politiek*. Het wordt al snel het standaardwerk over verzuiling. Hij beschrijft dat het sociale leven van mensen is georganiseerd binnen zuilen. Als katholiek ga je naar de katholieke bakker, luister je naar de Katholieke Radio Omroep (KRO) en ga je naar de katholieke school. Protestant, katholieken, sociaaldemocraten en liberalen gaan in het dagelijks leven minimaal met elkaar om. Maar de leiders van elke zuil weten elkaar wel te vinden. Zo kunnen afspraken gemaakt worden voor het algemeen belang en valt Nederland niet uiteen in elkaar bestrijdende zuilen. Volgens Lijphart krijgt de samenwerking aan de top vooral vorm in de zogenoemde pacificatie. Die vindt plaats tegen de achtergrond van een dreigende socialistische revolutie in Europa. Met de pacificatie worden in 1917 in Nederland de socialisten tevredengesteld met algemeen kiesrecht (vanaf 1919 ook voor vrouwen) en de confessionelen met het financieel gelijkstellen van christelijke scholen aan openbare scholen. Deze situatie duurt tot in de jaren zestig, als onder invloed van emancipatiebewegingen de invloed van de zuilen kleiner wordt en de individuele vrijheid van mensen wordt vergroot. Dit proces staat ook wel bekend als de ontzuiling.

DE MYTHE VAN VERZUILING

Historicus Peter van Dam bekritiseert de opvatting van starre verzuiling in *Staat van verzuiling*. Wat een zuil wordt genoemd, is in de praktijk een

verzameling van gemeenschappen en organisaties. Die houden er onderling vaak verschillende opvattingen op na. Ook werken sociaaldemocraten en liberalen actief aan het opheffen van de opdeling van de samenleving in verschillende compartimenten. De sociaaldemocraten vanuit het oogpunt van emancipatie van de arbeidersklasse en liberalen vanuit het ideaal van individuele ontplooiing. Van Dam concludeert dat het begrip 'verzuiling' een mythe is. Een begrip 'dat niet slechts bedoeld was geweest om te analyseren, maar ook om te polemiseren.' Hij stelt dat in werkelijkheid de samenleving veel dynamischer was dan de starre verzuiling waar Lijphart over spreekt.

Wat overeind blijft is dat het sociale leven in Nederland tot in de jaren zestig bestaat uit wat Van Dam 'zware gemeenschappen' noemt. Je bent onderdeel van een of meerdere gemeenschappen die strikte verplichtingen met zich meebrengen, met grote sociale gevolgen als je je daar niet aan houdt. Krijg je het aan de stok met de dominee in het dorp, dan komt direct je hele sociale leven in gevaar. Want ben je verbannen uit de kerk, dan word je ook op straat met de nek aangekeken.

Met deze gemeenschappen komen ook specifieke personen op een sokkel te staan. De dominee, priester, arts en andere notabelen hebben een vanzelfsprekende autoriteit. Daar heb je gewoon naar te luisteren. Voor de sociaaldemocraten geldt dat vakbondsleiders en partijleiders een bijna vanzelfsprekende autoriteit genieten. Ze hebben een embleem van Pieter Jelles Troelstra aan de muur hangen en volgen de lijn die door de leiding wordt uitgezet.

Gedurende de twintigste eeuw worden indrukwekkende uitvindingen gedaan, die uiteindelijk ook bij de mensen in huis komen. De wasmachine geeft vrouwen meer tijd om onder andere te strijden voor hun emancipatie. Met het voor iedereen beschikbaar komen van openbaar

vervoer of een auto, zijn mensen minder aangewezen op hun buurtgenoten. Ze kunnen zich voegen bij gemeenschappen die niet per se om de hoek liggen.

EMANCIPATIESTRIJD

Door sociale strijd raken na de Tweede Wereldoorlog kennis, welvaart en macht in de geschiedenis ongekend wijdverspreid in de samenleving. Het sterkt sociale bewegingen en de vrijheid van mensen wordt aanzienlijk vergroot. Er ontluikt in de jaren zestig een revolutionaire sfeer waarin emancipatiebewegingen opstaan, die culmineert in mei 1968. Daarover schrijft econoom Ernest Mandel: 'De revolutionaire golf van Mei '68 was een immense vergaarbak van sociale experimenten. [...] De creatieve energie van de massa's kwam op een nooit geziene schaal tot uitbarsting. Er kwamen nieuwe actiemethodes en initiatieven, een gedurfde renovatie in de strijd voor het socialisme.' Mensen bevragen autoritaire structuren en waar de autoriteit niet gelegitimeerd is, wordt deze ontmanteld. Zo worden mensen vrijer van de dwingende gemeenschappen.

Volgens Peter van Dam is het echter te makkelijk gedacht dat maatschappelijke verbanden na de jaren zestig verdwijnen. Hij schrijft: 'Voor een deel transformeerden de organisaties die voorheen deel uitmaakten van een zware gemeenschap naar organisaties van lichte gemeenschappen. Voor een ander deel ontstonden nieuwe organisaties naast en in plaats van de organisaties van zware gemeenschappen.' Gemeenschappen worden minder dwingend en het wordt makkelijker om uit een gemeenschap te stappen zonder dat je sociale leven meteen overhoop ligt.

BEVRIJDING WORDT NIEUWE DWANG

Terwijl mensen lossere raken van de dwingende structuren van zware gemeenschappen, komt het neoliberalisme op. Deze nieuwe politieke stroming wordt geholpen door de economische crisis in de jaren

‘Ik koop, dus ik ben, is het adagium van de homo consumens.’

zeventig. Keynesiaanse economen en politici hebben geen overtuigend antwoord op de combinatie van hoge inflatie en stagnerende economische groei. Hun neoliberale opposenten hebben dat wel. Politiek leiders als Margaret Thatcher en Ronald Reagan weten aan te sluiten bij de roep om individuele vrijheid met hun pleidooi voor de vrije markt. Flexibilisering van arbeid wordt verkocht als emancipatie. Dit zal vrouwen en minderheden meer kans op een baan geven. De binding met een gemeenschap verandert in binding met een merk. Hebzucht verandert in een vorm van individuele vrijheid – ‘Greed is good’ als deugd. Zo gaat het neoliberalisme ideologisch aan de haal met de emancipatiebewegingen van de jaren zestig. Een drietal ontwikkelingen, die hieronder zullen worden beschreven, hebben bijgedragen aan de vorming van het neoliberale individu.

Met de opkomst van het neoliberalisme worden andere waarden dominant. Waarden die in de jaren zestig nog emancipatoir heten.

Socioloog en filosoof Willem Schinkel schrijft dat de kritiek van de ‘zogenoemd kritische generatie van ’68’ het systeem is geworden. ‘Hun zogenaamde anti-systeemwaarden zijn de dwang van vandaag geworden: autonomie, creativiteit, flexibiliteit, innovativiteit, spontaniteit, verandering, out-of-the-box-denken en je leven lang leren.’ ‘De hippies van toen zijn de managers van nu’ geworden, stelt Schinkel. Waar individualisering aanvankelijk gold als emancipatie, slaat het om in dwingend individualisme.

Een belangrijke voorwaarde om andere waarden dominant te krijgen, is het verdwijnen van vanzelfsprekende autoriteit. Met de emancipatie van het individu, is echter autoriteit als zodanig verdacht geworden, stelt psychoanalyticus Paul Verhaeghe in zijn boek *Autoriteit*. ‘Er is een – achteraf bekeken – heel naïef idee ontstaan dat de mens beter zonder [autoriteit] kan, dat een gemeenschap zonder autoriteit zichzelf spontaan zal organiseren op een wijze die voor iedereen goed is.’ Maar zonder

autoriteit wordt de leerkracht niet serieus genomen, wordt wetenschap afgedaan als ook maar een mening, en verwordt politiek tot theater.

De mens dient vermaakt te worden en hoe kan dat beter dan door hem te laten consumeren. Daar hangt ook je identiteit mee samen: de illusie dat je uniek bent. Met de plicht om zoveel mogelijk te genieten, worden ‘de postmoderne consumenten kopieën van elkaars exclusiviteit, zonder het voordeel van de onderlinge verbondenheid’, schrijft Paul Verhaeghe in *Identiteit*. Het is volgens hem een vreemde combinatie van doorgeslagen individualisme en collectief consumptisme. ‘Het ironische is dat we daardoor elkaar kuddegewijs ontmoeten op een adresje ‘dat niemand weet’, allemaal met onze ‘personal’ computer, onze ‘exclusieve’ handtas (*limited edition*), in de overtuiging dat wij (en alleen wij) niet meedoen aan ‘al dat opgelegde gedoe’...’ Ik koop, dus ik ben, is het adagium van de homo consumens. Als iets je niet zint, kies je wat anders. Niet alleen wat spullen betreft, ook gemeenschappen worden eerder verruild dan bijgestuurd. Dat is mede mogelijk geworden door de verandering van zware in lichte gemeenschappen.

In de mengeling van dwingend individualisme, verdwijnen van autoriteit en consumptisme, ontstaat wat Henk Hofland in zijn essay *Platter* en dikker gekscherend ‘de nieuwe mens’ noemt. ‘Hij zal iedereen laten weten dat hij hier op aarde is, een god die als zodanig erkend wil worden.’ Er ontstaat de illusie dat de wereld aan je voeten ligt. Jou mag geen strobreed in de weg gelegd worden, terwijl je opeist wat je hebben wilt. De mate van succes wordt afgemeten aan de hoogte van je bankrekening en heb je geheel aan jezelf te danken. Net als dat je falen alleen aan jezelf te wijten hebt. De bevrijding van het individu is de verheerlijking van het individu geworden.

IDENTITEITSPOLITIEK: EEN HEILLOZE WEG

Tekst: Hans van Heijningen Foto: Sander van Oorspronk

Door het wereldwijde proces van neoliberale globalisering en het wegvallen van het Oostblok als rivaliserende supermacht, maken de vrijemarktadepten vrijwel overal in de wereld de dienst uit. Nationalistische en rechts-populistische partijen slagen er met hun 'eigen volk eerst'-boodschap doorgaans beter in om daar politiek munt uit te slaan dan socialistische partijen en bewegingen.

Vooral onder invloed van de transformatie van de economie is de structuur van de westerse samenlevingen sterk veranderd. De omvang en het politiek gewicht van de traditionele arbeidersklasse is vrijwel overal sterk gekrompen. Daartegenover staat een sterk gegroeide maar gefragmenteerde middenklasse. Deze transformatie van de samenleving heeft ook de linkse politiek niet onberoerd gelaten. Nieuwe spelers, nieuwe thema's en nieuwe invalshoeken getuigen daarvan. Identiteitspolitiek, het uitvergrooten en zelfs verabsoluteren van de 'eigenheid' van groepen die de strijd aanbinden tegen uitbuiting en onderdrukking, is daar een voorbeeld van. Hebben we hier te maken met een verrijking van het traditionele klassenstrijdconcept of is het modieuze nieuwlichterij en de dood in de pot?

WIJ-ZIJ

In de meeste West-Europese landen staan 'gevestigde' linkse partijen er weinig florissant voor. Sociaaldemocratische partijen hebben na twintig jaar opzichtig flirten met het neoliberalisme een fundamenteel geloofwaardigheidsprobleem. Maar de realiteit is dat socialistische partijen niet of nauwelijks electoraal weten te

profiteren van de neergang van de sociaaldemocratie. Rechts-populisten weten in veel gevallen effectiever munt te slaan uit de afbraak van de verzorgingsstaat, de maatschappelijke veranderingen van de afgelopen veertig jaar en de verminderde betrokkenheid van grote delen van de bevolking bij 'de politiek'. Het 'wij' van rechts is simpel en duidelijk: 'wij' zijn de hardwerkende autochtonen; 'zij' de migranten, vluchtelingen en moskeebezoekers. Socialistische partijen in West-Europa staan voor de uitdaging om verschillende bevolkingsgroepen ervan te overtuigen dat de belangrijkste tegenstelling een andere is: namelijk die tussen diegenen die de financiële en economische macht bezitten, de crisis hebben veroorzaakt en daarvan geprofiteerd hebben, en aan de andere kant de grote meerderheid van de bevolking die daar al jaren de prijs voor betaalt. Tussen de kleine topplaat die profiteert van het huidige systeem en dit ten koste van alles in stand tracht te houden, en de grote meerderheid die belang heeft bij een fundamenteel andere verdeling van kennis, macht en inkomen. In veel westerse landen hebben zich partijen en bewegingen gevormd die deze analyse onderschrijven en ernaar handelen. Voor hen en ons staat niet de identiteit van de mens centraal, maar de mens als zodanig in zijn met anderen gedeelde zoektocht naar een beter leven.

IDENTITEITEN

Wie je bent is veranderlijk en wordt constant beïnvloed door de samenleving waar je deel van uitmaakt. Identiteit is niet iets waar je mee geboren wordt en dood gaat, maar is constant aan veranderingen onderhevig (Verhaeghe 2013). Dat betekent niet dat identiteit betekenisloos of neutraal is. Je afkomst en ervaringen maken je tot wie je bent, maar bepalen niet eenduidig wie je wordt. Identiteit is nooit af. Je identiteit vormt zich door eigen ervaringen en invloeden

van buiten: maatschappelijke processen, publieke opinie, media en deels ook politiek. In het verleden zorgde de verzuiling – een typisch Nederlands fenomeen – ervoor dat veranderingen in identiteit (protestant, katholiek, sociaaldemocratisch en humanistisch) relatief beperkt bleven. Immers, je identiteit werd niet bepaald maar wel strak gestuurd vanaf je geboorte. Je opvoeding vond plaats binnen een zuil, inclusief scholen, sportvereniging, kranten en eigen maatschappelijke organisaties. Hoe je de wereld zag werd daardoor sterk bepaald. Dat dit ertoe leidde dat mensen vaak binnen hun zuil bleven, zal niemand verbazen.

Dat de verzuiling ingehaald is door de moderniteit, is overigens geen reden tot nostalgie. Achter het touwtje door de brievenbus van Terlouw zat in veel gevallen moeder de vrouw die niet eens mocht werken, terwijl de buurman die homo was in de kast zat en de burgemeester, pastoor, dokter en onderwijzer boven elk gezag verheven waren.

Ontzuiling was een bevrijdingsproces, dat mensen meer dan voorheen in staat stelde om de eigen identiteit te verbreden, aan te vullen en te herontdekken. Maar die 'bevrijding' van het individu – die in de zestiger en zeventiger jaren doorzette – kreeg in de tachtiger en negentiger jaren een heel nieuwe dimensie. Toen het neoliberalisme opkwam en doorzette, ontstonden vormen van hyperindividualisme, die tot dan toe onbekend waren (Decreus 2017). De achterkant van het verhaal dat het individu de schepper van zijn eigen omgeving en zijn succes is, is dat de persoon die het niet maakt en het niet redt, dat alleen zichzelf kan verwijten. Hebzucht werd een deugd ('Greed is good'). En waarom zou je bijdragen aan een gezamenlijk vangnet als iedereen de kans heeft iets moois van zijn leven te maken maar sommigen daar niets van

Schoonmakers verenigen zich in de strijd voor betere arbeidsvoorwaarden en meer respect.

bakken? Solidariteit werd binnen die denktrant verminkt tot ‘hulp aan zielenpieten’.

Het nieuwe vrijheidsideaal bleek voor meer mensen een goedkope Hollywood-illusie dan een wenkend perspectief. In een wereld waarin oude, traditionele identiteiten onder druk staan, zoeken mensen naar wat hen houvast biedt, wat hen bindt, naar gemeenschap. En steeds vaker wordt die gevonden in op voorhand vaststaande overeenkomsten, zoals etniciteit, huidskleur of seksuele voorkeur. Nogal wat progressieve universiteiten – zeker in de Verenigde Staten – zijn onder invloed van deze ontwikkelingen bolwerken van identiteitspolitiek geworden. Dat

maakt het moeilijk om een brede linkse beweging op te bouwen. Want hoe verbreed je de strijd van jou ‘en de jouwen’ voor een betere samenleving naar andere groepen die heel ‘anders’ zijn (Lilla 2017)?

EENHEID BOUWEN

Voor alle helderheid: van eenduidige maatschappelijke en politieke identiteiten was ook in de negentiende en twintigste eeuw nooit sprake. Van oudsher probeerden socialisten niet alleen de arbeidersklasse, maar ook middenstanders, boeren, beamtten, kleine zelfstandigen, kunstenaars en intellectuelen voor hun politieke idealen en alternatieven te winnen. Naarmate socialisten beter in staat waren om krachten te bundelen en de macht van het getal in het parlement en daarbuiten uit te spelen, slaagden zij er beter in om resultaten te bereiken. Voorbeelden daarvan zijn: de strijd voor het algemeen kiesrecht,

de invoering van de leerplicht en het ziekenfonds, de invoering van de AOW en de 40-urige werkweek.

Identiteitspolitiek is geen recente uitvinding en is in veel gevallen een favoriet speeltje van rechts. Naast liberale en conservatieve partijen die zich op het brede publiek richten, zijn er partijen die het voor een specifieke groep opnemen en impliciet afstand creëren tussen ‘hun mensen’ en de rest (van Boerenpartij tot 50Plus, van Denk tot BIJ1) en partijen die specifieke groepen (moslims, vluchtelingen) uitsluiten (PVV en Forum voor Democratie). Wat het gebrek aan eenheid op links betreft, had en heeft dat altijd te maken gehad met strategische verschillen en niet met het uitsluiten van bevolkingsgroepen. Linkse identiteitspolitiek – het benadrukken van etnische, (anti) religieuze, of genderidentiteiten en daarbij uitsluiten van ‘anderen’ – zou

je in die zin kunnen zien als een mislukte poging om een progressief alternatief te vormen voor het neoliberale mensbeeld. Het mobiliseren van medestanders veronderstelt een helder vijandsbeeld. Daar is weinig mis mee zolang dit vijandsbeeld gestoeld is op kapitalistische systeemkritiek. Wanneer socialisten wijzen op de uitwassen van de falende marktwerking in de zorg, is er niets dat ze let om daar een gezicht van bijvoorbeeld een miljoenen verdienende verzekeraar op te plakken. De verzekeraar is in dit voorbeeld de vertegenwoordiger van een niet-functionerend systeem dat gericht is op winst maken in plaats van mensen centraal te stellen. Maar het wordt problematisch als groepen mensen worden weggezet als dom, bekrompen en beklagenswaardig. Mensen die niet – of nog niet – het probleem zien met een Gouden Koets of het gebrek aan genderneutrale toiletten. Mensen die zich niet meer veilig voelen in hun wijk (Van Reybrouck 2017).

Mensen die zich vervreemd voelen door merendeels academische discussies over concepten die ze niet of nauwelijks begrijpen, maar die impliceren dat zij onderdeel van het probleem of zelfs schuldig zijn. Niet voor niets zong alt-right voorman Steve Bannon pas nog een lofzang op de identiteitspolitiek van grootstedelijk, elitair links. Zij was het beste cadeau dat hij zich kon wensen, zo zei hij. Want als grote groepen mensen uit de werkende klasse zich weggezet voelen door (elitair) links en zich niet meer door hen begrepen en vertegenwoordigd voelen, zullen ze makkelijker vatbaar zijn voor de valse lokroep van extreem-rechts. Dat beweert hen te accepteren zoals ze zijn en te strijden voor wat zij belangrijk vinden (Stegemann 2017).

Er is dus bar weinig redenen om enthousiast te worden van de huidige hausse aan identiteitspolitiek, zowel ter linker- als ter rechterzijde. Socialisten gaan er immers van uit dat

mensen meer zijn dan hun huidskleur of afkomst. Identiteiten ontwikkelen zich continu en liggen niet vast, zoals pleitbezorgers van identiteitspolitiek suggereren. Wie zich het recht van spreken toe-eigent – het idee dat een boodschap alleen dan geldig is wanneer deze onder woorden wordt gebracht door degenen die het aangaat: feminisme alleen door vrouwen, antiracisme door mensen die niet wit zijn – werpt bewust of onbewust blokkades op voor georganiseerde solidariteit.

Toegegeven, ook de SP maakt in haar dagelijkse werkzaamheden graag gebruik van ‘ervaringsdeskundigen’, omdat directe ervaring en politieke analyse elkaar versterken. Maar solidariteit met mensen die tot dezelfde subcultuur behoren als jijzelf (of het nu om ouderen, homoseksuelen, echtparen met kinderen, hoogopgeleiden of nieuwe Nederlanders gaat), is weinig meer dan verlicht eigenbelang. Echte solidariteit is inclusief, sluit mensen die ‘anders’ zijn in en is terug te voeren op het uitgangspunt dat we beter af zijn als wij lusten en lasten eerlijk verdelen en naar elkaar omkijken.

De afwijzing van identiteitspolitiek mag niet het eindpunt van ons denken zijn, maar bevat een opdracht en uitdaging aan onszelf. Zijn wij bereid om samen met anderen te werken aan het vormgeven en versterken van onze identiteit? Zijn wij bereid om onze principes van menselijke waardigheid, gelijkwaardigheid en solidariteit in praktijk te brengen en samen met mensen – die zichzelf niet, of nog niet als socialist beschouwen – te strijden, wanneer hun menselijke waardigheid onder druk staat? Wanneer hun gelijkwaardigheid een mythe is? En wanneer ze onze solidariteit hard nodig hebben?

Als socialist kun je daar niet anders op antwoorden dan met ‘ja’. Daarom zullen wij nooit accepteren dat specifieke groepen op basis van etniciteit, afkomst, religie of seksuele geaardheid gebukt gaan onder uitbuiting, uitsluiting en discriminatie. En zullen wij samen krachten binnen en buiten het parlement mobiliseren om verandering teweeg te brengen. Want een politiek die

mensen reduceert tot hun identiteit bij geboorte is en zal nooit een socialistische zijn.

Polarisatie is prima. Het is altijd de strategie geweest van socialisten om de meerderheid in de samenleving te mobiliseren tegen de minderheid van kapitaalbezitters en bazen. Een socialistische politiek polariseert tegen de zittende neoliberale macht. Tegen een toplaag die vooruitgang blokkeert door vast te houden aan haar rijkdom en macht, die bevolkingsgroepen tegen elkaar uitspeelt en via brood en spelen de bestaande (wan)orde in stand probeert te houden. Aan ons de uitdaging om de grote maatschappelijke tegenstellingen tussen arbeid en kapitaal te verbinden met de strijd van specifieke groepen die op achterstand staan of worden gezet. Samen strijden tegen de macht is hier het antwoord. Als wij verdeeld zijn, trekken we aan het kortste eind en is rechts de lachende derde. Om die reden is identiteitspolitiek een heilloze weg.

Bronnen:

- Decreus, Thomas, ‘Links van links: over ‘identity politics’, 1968 en conservatisme’, DeWereldMorgen.be, 15 september 2017.
- Lilla, Mark: ‘How the modern addiction to identity politics has fractured the left’, UK-New Statesman, 18 September 2017.
- Verhaeghe, Paul, *Identiteit*, 2013.
- Reybrouck, David van, ‘We hebben nog vijf jaar om de democratie in Europa de repareren’, de Volkskrant, 7 oktober 2017.
- Stegemann, Bernd, *Das Gespenst des Populismus*, 2017.

‘WANNEER WIJ VOOR ELKAAR OPKOMEN’

Vertaling en bewerking: Bart Linssen Foto: Jen Wegmann-Gabb / flickr cc

Onverwachts kreeg senator Bernie Sanders veel steun, van veelal jonge kiezers, tijdens de voorverkiezingen voor de presidentskandidaat van de Democratische partij in de VS. Mede door tegenwerking van de partijtop haalde hij de nominatie niet, maar zijn progressieve boodschap sloeg dermate aan dat miljoenen Amerikanen besloten hun steun te geven aan deze zelfverklaarde socialist. Een unicum in de Amerikaanse politiek. In zijn speeches, zoals onderstaande, weet hij een verbindend verhaal voor de samenleving te combineren met een voor Amerikaanse begrippen progressieve politieke agenda.

‘Geen enkele president kan de enorme problemen waar we in dit land voor staan alleen oplossen. Weet je waarom? Dat vertelt geen enkele andere kandidaat je. De macht van de grote bedrijven, van Wall Street, van de commerciële media en van de grote campagne-donoren is zo groot, dat geen enkele president alleen in staat is om hen werkelijk aan te pakken en de veranderingen te bewerkstelligen die nodig zijn om de levens van werkende mensen te verbeteren.

De enige manier waarop echte verandering kan plaatsvinden, is wanneer we een politieke revolutie ontketenen. Een revolutie van miljoenen mensen, van jong tot oud, zwart en wit, Latijns-Amerikaans, Indiaans-Amerikaans en Aziatisch-Amerikaans, homo en hetero, mannen en vrouwen, mensen die hier geboren zijn en mensen die elders geboren zijn.

Nu proberen onze politieke tegenstanders ons te verdelen. Ze proberen mensen die hier zijn geboren op te zetten tegen mensen die hier niet geboren zijn. Ze proberen mensen die hetero zijn op te zetten tegen mensen die niet hetero zijn. Ze proberen mannen en vrouwen tegen elkaar op te zetten.

Ons tegengif is dat wij zeggen: nee, het gaat je niet lukken om ons te verdelen. Wij komen op voor elkaar. Ja, jullie, de grote geldschieters, hebben al het geld. Maar wij hebben iets wat jullie niet hebben. Kijk om je heen vanavond. Wij hebben de mensen!

Het is een eenvoudig politiek-historisch feit dat wanneer mensen opkomen voor elkaar en verandering

eisen, zij nooit verliezen. Wij verliezen nooit. Denk daar eens een moment over na.

Denk aan de burgerrechtenstrijd. Miljoenen mensen kwamen samen en zeiden: wij gaan een eind maken aan segregatie en racisme in Amerika. Denk aan de vrouwen die samen optrokken en zeiden: wij accepteren het niet meer om als tweederangsburgers te worden behandeld. Denk aan de milieubeweging die zich verenigde en zei: we moeten in actie komen tegen de klimaatcrisis. Denk aan de

Een aanhanger van Bernie Sanders tijdens een verkiezingsbijeenkomst.

voortgang die de afgelopen jaren is geboekt door de homogemeenschap en haar hetero-bondgenoten.

We moeten dus voor elkaar opkomen en zeggen dat we een economie gaan creëren die er niet alleen maar is om de rijken rijker te maken. Maar juist een economie die zorgt voor waardigheid en zekerheid voor ouderen, omdat we de sociale zekerheid niet uitkleden, maar juist uitbreiden.

Mijn boodschap vanavond is: denk alsjeblieft niet te klein, denk groot.

Als we nu een arm land waren geweest, dan hadden we een nogal andere discussie gehad. In een arm land kunnen mensen het zich simpelweg niet veroorloven om hun kinderen naar school te sturen, of gezondheidszorg voor iedereen mogelijk te maken. Broeders en zusters, jullie wonen momenteel in het rijkste land dat de wereld ooit gekend heeft. Dat is de waarheid. Weinig mensen hebben dat door, want alle rijkdom gaat naar een paar mensen aan de top.

Het is geen utopische gedachte om te zeggen dat, wanneer we groot denken en opkomen voor elkaar, we ervoor kunnen zorgen dat iedereen in dit land recht heeft op gezondheidszorg. Dat is geen utopische gedachte, want in alle andere grote landen is dit al de realiteit. Het is geen utopische gedachte om te zeggen dat we de beste kinderopvang en voorschoolse opvang in de wereld kunnen hebben. Het is geen utopische gedachte om te zeggen dat alle publieke scholen en universiteiten gratis moeten zijn. Veel landen hebben dat al, dus het is niet utopisch. Het is niet utopisch om te denken dat veteranen, mannen en vrouwen die hun leven in de waagschaal hebben gelegd om ons te beschermen, gezondheidszorg en een goed inkomen verdienen. En het is niet utopisch om te zeggen dat ieder persoon in dit land, ongeacht afkomst, religie, handicap, of seksuele oriëntatie, het recht heeft om gelijkwaardig behandeld te worden. Als wij opkomen voor elkaar, dan is dit het land waar wij samen aan bouwen. Laten we dat doen!’

De speech van Bernie Sanders die hij hield op 9 oktober 2015 in Tucson, Arizona is hier terug te kijken: sp.nl/ZUQ

INDIVIDUALISERING VAN NEDERLAND IS GEEN NATUURVERSCHIJSSEL

Tekst: Bart Linssen Foto: SP Utrechtse Heuvelrug

Individualisering is ons niet zomaar overkomen. Door te kiezen voor de afbraak van collectieve voorzieningen en de aanval te openen op de bestaanszekerheid en draagkracht van grote groepen mensen, hebben politieke partijen van links tot rechts die individualisering versterkt. Gelukkig vormt zich ook een tegenbeweging.

‘De manier waarop we in Nederland samenleven’: dat is het meest gegeven antwoord op de vraag waar Nederlanders trots op zijn. Opvallend genoeg is het ook het grootste punt van zorg. Deze paradox, opgetekend in *Burgerperspectieven 2017-1* van het Sociaal en Cultureel Planbureau, is tekenend voor gemeenschapszin in Nederland. Het is belangrijk, en het wordt bedreigd.

Nederland is individualistischer geworden. Deze trend wordt door

‘De overheid moet eraan bijdragen dat mensen mede-eigenaarschap van de samenleving voelen’

niemand ontkend, maar is nog niet zo gemakkelijk in cijfers te vatten. Neem bijvoorbeeld onderzoek naar sociale cohesie. Twee belangrijke onderzoeken, *Sociale Samenhang* van het CBS en het WoON-onderzoek, laten slechts een lichte daling van de sociale cohesie zien in de afgelopen jaren. Toch valt niet te ontkennen dat mensen, bijvoorbeeld in hun wijk, minder met elkaar omgaan dan vroeger. Zo zeggen bijna tweeënhalf miljoen Nederlanders weinig contact te hebben met burens en buurtgenoten. Met name in grotere steden is het contact vaak beperkt.

Deze ontwikkeling, ingezet in de jaren 1960 en nog steeds gaande, is niet los

te zien van de ontzuiling in Nederland. De tijd dat mensen met geloofsgenoten bij elkaar woonden en samen op zondag massaal naar de kerk gingen, is grotendeels voorbij. Maar dat de individualisering nog steeds doorzet, heeft ook te maken met politieke keuzes van neoliberale partijen.

DE GROTE AFBRAAK

Een belangrijke aanjager van de individualisering is de overheid. Sinds de jaren tachtig worden collectieve voorzieningen afgebroken. Dat heeft gevolgen voor de sociale samenhang in de wijken. In 2013 schreef de Volkskrant over de sluiting van ruim honderd buurthuizen, als gevolg van bezuinigingen op het beheer ervan. De prijs van de verplichte consumpties en het verbod op het meenemen van een eigen kan koffie, maken dat mensen afzien van een bezoek. Ook het aantal openbare zwembaden neemt aanzienlijk af: van 770 in 2003 naar 700 in 2012. Ook daarna werden zwembaden gesloten, al zijn precieze cijfers onbekend. De bus is sinds 2011 6 procent minder kilometers gaan rijden, en wordt steeds duurder. Het aantal bibliotheken is tussen 2006 en 2015 gedaald van 1100 tot 1002.

Met elk gesloten buurthuis, elke afgeschafte bus of opgegeven bibliotheek verdwijnt er een plek in de wijk waar mensen elkaar tegen kunnen komen. De gevolgen van het afbraakbeleid voor de manier waarop wij samenleven, wordt scherp omschreven door Kim Putters, directeur van het Sociaal en Cultureel Planbureau, in zijn column in het Financieele Dagblad (2016). Putters stelt dat de uitverkoop van de publieke zaak heeft geleid tot de opkomst van wat hij noemt het claimen van je recht, en het verdwijnen van het besef van je plicht tegenover de gemeenschap. Het individuele belang staat voorop, ten koste van het algemeen belang. Waarmee Putters niet wil zeggen dat de overheid mensen moet gaan vertellen hoe ze zich moeten gedra-

gen, of dat Nederland terug moet naar de tijd waarin de sociale controle verstikkende vormen aannam. In plaats daarvan moet de overheid eraan bijdragen ‘dat mensen mede-eigenaarschap van de samenleving voelen, van het bedrijf waarin ze werken, van de buurt waarin ze wonen, van de tram waarin ze reizen’.

AANSLAG OP DE BESTAANSZEKERHEID

In plaats van het bevorderen van betrokkenheid, kiezen rechtse partijen er juist voor om deze te ondermijnen, door de aanval in te zetten op de bestaanszekerheid. De gevolgen zijn desastreus. Het aantal werkende mensen zonder vast contract neemt snel toe: van 1,7 miljoen in 2003 naar inmiddels bijna 3 miljoen. Vaste contracten worden steeds zeldzamer, en als het aan Rutte 3 ligt ook steeds minder vast. Vaak wordt gesteld dat de werkloosheid afneemt, maar werkloosheidscijfers laten slechts een deel van het probleem zien. Maar liefst 946.000 mensen hebben minder dan 12 uur per week werk, terwijl 538.000 mensen werkloos zijn: dat is samen 16 procent van de beroepsbevolking. Tegelijkertijd is het aantal werkende armen volgens het SCP in zeven jaar tijd met 80.000 toegenomen tot 336 duizend in 2014. Behalve aan een gebrek aan betaald werk, ligt dat ook aan de ontwikkeling van het besteedbaar inkomen. Sinds 2000 is dit amper gestegen.

Minder verdienen gaat onder Rutte samen met meer betalen, want de lasten namen de afgelopen jaren flink toe. Zo is volgens Huispeil het percentage van het besteedbaar inkomen dat huurders kwijt zijn aan woonlasten in korte tijd opgelopen van 31,4 naar 36 procent. Ook wordt wonen onzekerder, dankzij de invoering in de afgelopen jaren van tijdelijke huurcontracten van 2 of 5 jaar.

De aanslag op de bestaanszekerheid maakt vele slachtoffers. Volgens het SCP leeft 20 procent van de midden-

In 2013 voerde de bewoners van Leersum en de SP een jaar lang actie. Ze hebben gewonnen: de bibliotheek in Leersum blijft behouden.

klasse (gedefinieerd naar opleidingsniveau) in ernstige onzekerheid. Wanneer je uitgaat van de hele werkende klasse, is het beeld nog minder rooskleurig. Kennisinstituut Movisie schat dat 1,4 miljoen Nederlandse huishoudens risicovol schulden heeft, dat is bijna 1 op de 5. Voor een deel bestaan deze huishoudens uit personen met ernstige financiële problemen. Inmiddels zijn dat 760.000 mensen. Jaarlijks neemt deze groep met nog eens 6 procent toe. Tussen 2008 en 2013 is het aantal huishoudens in de schuldhulpverlening verdubbeld: van 44.100 naar 89.000. Het aantal dak- en thuislozen is in korte tijd opgelopen tot 31.000. Velen vinden onderdak bij vrienden en familie, maar ook slapen steeds meer mensen 's nachts op straat.

NOG MEER TAKEN

Terwijl voorzieningen worden afgebroken en bestaanszekerheid verder onder druk komt te staan, vraagt premier Rutte mensen bij monde van

de koning om te 'participeren'. Een wereldvreemde oproep, want heel veel Nederlanders zetten zich al belangeloos in voor hun gemeenschap, bijvoorbeeld door mantelzorg te leveren. Volgens het CBS zorgde in 2014 ongeveer 34 procent van de Nederlanders onbetaald voor hun naasten, die hulp nodig hebben vanwege ziekte of handicap. De opgelegde participatiesamenleving zorgt ervoor dat mensen nog meer taken op zich moeten nemen. Eén op de zeven mantelzorgers is overbelast, zo blijkt uit onderzoek van het CBS. Dat zijn 300.000 mensen, die gemiddeld zo'n 28 uur per week mantelzorg bieden. Tegelijkertijd constateren onderzoekers van de Vrije Universiteit dat zowel het aantal vrijwilligers terugloopt als het aantal uren dat men aan vrijwilligerswerk besteedt.

Volgens professor Bekkers, een van de auteurs van het onderzoek *Geven in Nederland 2015*, wordt de terugloop in aantal vrijwilligers en uren voor een

groot deel veroorzaakt door het beroep dat de overheid doet op burgers om mantelzorg te verrichten. Dat heeft zijn weerslag op de rest van de samenleving, want bijvoorbeeld sportclubs en de brandweer hebben steeds meer moeite om vrijwilligers te vinden. Van de sportverenigingen is 59 procent op zoek naar vrijwilligers, 14 procent geeft aan simpelweg onvoldoende vrijwilligers te hebben. Bij de brandweer leidt het tekort aan vrijwilligers ertoe dat brandweerwagens soms niet kunnen uitrukken. Een ernstig probleem, aangezien driekwart van de brandweer uit vrijwilligers bestaat.

DE TEGENBEWEGING

Terwijl collectieve voorzieningen in buurten worden afgebroken, veel mensen in hun bestaanszekerheid worden bedreigd en de burger steeds meer taken op zich moet nemen, neemt het verzet tegen de hardvochtige politiek van bezuinigingen en eigen verantwoordelijkheid toe. Mooi voorbeeld is het manifest van Hugo Borst en Carin Gaemers tegen de misstanden in verpleeghuizen, dat binnen korte tijd ruim 100 duizend keer ondertekend werd. Uiteindelijk leidde deze actie tot 2 miljard euro extra voor verpleegzorg. Of de campagne voor het Nationaal ZorgFonds, die inmiddels gesteund wordt door meer dan 268 duizend mensen en waarmee het eigen risico in de zorg een van de meest besproken onderwerpen in politiek Den Haag is geworden. Of de basisschoolleraren die, verenigd in PO in Actie, op 5 oktober massaal het werk neerlegden uit protest tegen de alsmaar oplopende werkdruk en de achterblijvende salarissen en die op 12 december opnieuw gaan staken. Maar denk ook aan buurtbewoners die samen met SP-afdelingen overal in het land strijden voor het behoud van huizen, bussen of ziekenhuizen. Al deze activisten vormen samen de voorhoede van de beweging die klaar is om af te rekenen met de ieder-voor-zich-politiek van drie kabinetten-Rutte. Zij komen in actie. Voor zichzelf, voor elkaar, en voor de manier waarop we in Nederland samenleven.

‘VOOR EEN GOED PROTEST HEB JE EEN BREDE BASIS NODIG’

Tekst: Tijmen Lucie Foto: archief de Leeszaal Rotterdam West©

In zijn oratie ‘Verlangen naar Wikitopia’ uit 2014 zwengelde socioloog Justus Uitermark de discussie over zelforganisatie aan. Hij noemde het een inspirerend ideaal dat mensen zelf hun omgeving vormgaven zonder regie van bovenaf, maar waar schuwde tegelijkertijd voor de schaduwzijdes van zelforganisatie, zoals segregatie en ongelijkheid. Een terugblik op zijn onderzoek naar burgerinitiatieven, een specifieke vorm van zelforganisatie.

› **Wat versta jij onder zelforganisatie?**

‘Zelforganisatie verwijst naar een proces waarbij orde ontstaat zonder ordenaar; een verschijnsel dat je veel ziet in de natuur. Bijvoorbeeld bij mieren die, zonder schets vooraf, in staat zijn om een mierenhoop te bouwen door elkaar signalen te geven. Ondanks hun geringe intelligentie weten zij toch zeer complexe structuren te vervaardigen. Als je kijkt naar sociale relaties, dan kun je er gemakshalve onder verstaan dat mensen initiatief nemen buiten de overheid en de markt om. Het is een vorm van sociale organisatie waarbij mensen met elkaar op een laag schaalniveau besluiten om samen iets te gaan doen.’

› **Waarom is het ideaal van zelforganisatie zo aantrekkelijk voor veel politici, beleidsmakers en onderzoekers?**

‘Het is belangrijk om vast te stellen dat het ideaal van zelforganisatie niet exclusief is voorbehouden aan politici of beleidsmakers. Als je de geschiede-

nis bestudeert, dan zie je dat bijna alle meer utopische en ideologische stromingen een ideaal van zelforganisatie hebben, waarbij orde niet van bovenaf wordt opgelegd, maar voortkomt uit een min of meer spontaan initiatief van onderop. Dat geldt voor religieuze, anarchistische, maar in veel gevallen ook voor socialistische stromingen. Dus ik denk dat heel veel mensen – zeker niet alleen politici en beleidsmakers – zelforganisatie zien als de meest pure vorm van sociale organisatie, waarbij elke vorm van dwang of materiële verleiding ontbreekt.’

› **Waarom zien veel politici en beleidsmakers zelforganisatie dan als een reëel alternatief voor de overheid?**

‘Ik denk niet dat dat zo is. Als je met hen praat, dan geven zij niet de indruk dat zij er veel vertrouwen in hebben dat burgers alles zelf gaan organiseren. Zij hebben weliswaar weinig vertrouwen in de overheid, maar zij geloven ook niet dat de markt alles kan regelen – zeker niet voor mensen met de laagste inkomens. Dan blijft zelforganisatie over.’

› **Toch doen er over zelforganisatie veel jubelverhalen de ronde. Hoe komt dat?**

‘Toen ik een paar jaar geleden onderzoek deed naar burgerinitiatieven, een specifieke vorm van zelforganisatie, heerste het idee dat deze de gaten gingen opvullen die overheid en markt op dat moment hadden laten vallen. Telkens weer werden een paar succesverhalen van burgerinitiatieven

aangehaald, zoals de Leeszaal in Rotterdam en in Amsterdam de Meevaart en Noorderparkkamer (inmiddels gestopt, vooral vanwege gebrek aan financiële middelen, – red.), die moesten aantonen dat verandering in de richting van een participatiesamenleving mogelijk was. Maar voor de initiatieven die minder goed van de grond kwamen was nauwelijks aandacht. Dat stoorde me heel erg.’

› **Hoe zijn de initiatieven die je noemt ontstaan? Omdat de overheid een gat liet vallen of als aanvulling op bestaande publieke voorzieningen?**

‘Dat verschilt. In het geval van de Leeszaal was het zeker geen aanvulling, want de bibliotheek in de buurt was gesloten. Bewoners verzetten zich daartegen, want zij wilden hun bibliotheek behouden. Uit dat verzet is een vijfdaags festival voortgekomen, waar schrijvers, dichters en buurtbewoners bij elkaar kwamen en een ode aan het lezen werd gebracht. Dat was zo’n succes, dat toen het besluit genomen is om de Leeszaal te stichten. Maar dit initiatief kwam niet uit het niets. Je had in de buurt al allerlei oude structuren, zoals de Aktiegroep het Oude Westen. En dat vormde een basis voor mensen die zich wilden organiseren.’

› **Het initiatief van de Leeszaal kwam voort uit protest tegen het sluiten van de bibliotheek. Zie je dat vaker?**

‘Je ziet vaker dat verzet overgaat in collectieve actie. Het omgekeerde gebeurt ook. Als je al bestaande netwerken hebt, wordt het veel makkelijker om je te organiseren rondom een bepaald thema. Dat heb ik gemerkt tijdens mijn onderzoek. Het kost enorm veel moeite om relaties tussen allerlei verschillende groepen buurtbewoners te vormen. Op het moment dat je dat moet doen als zich een collectief probleem

‘Als je al bestaande netwerken hebt, wordt het veel makkelijker om je te organiseren rondom een bepaald thema’

voordoet, dan wordt het heel ingewikkeld. Stel er is een acuut probleem rond criminaliteit op een speelpleintje. Ga mensen dan maar eens organiseren. Het is immers niet erg aantrekkelijk om als eerste een stap naar voren te doen. Maar als die netwerken al geformeerd zijn, kun je makkelijker in actie komen. Dan heb je vaak al contacten met professionals, en dergelijke. Voor een goed protest heb je een brede basis nodig.'

› **Hoe zorg je ervoor dat een burgerinitiatief continuïteit behoudt?**

'Dat is een ingewikkelde vraag. Ik zie vaak dat politici en bestuurders zich willen afficheren met succesvolle initiatieven. Terwijl deze juist laten zien dat ze de overheid niet echt nodig hebben. Maar waar initiatieven niet goed van de grond komen, heb je als overheid wel een verantwoordelijkheid. Daar moet je zorgen voor een vruchtbare ondergrond, waar initiatieven zich in alle rust kunnen ontwikkelen zonder al te veel bemoeienis van de overheid.'

› **Wat voor rol zou de overheid dan moeten spelen om die niet zo succesvolle initiatieven te ondersteunen?**

'Ik heb samen met een collega onderzoek gedaan naar buurthuizen in Amsterdam, zowel naar succesvolle als naar minder succesvolle voorbeelden. We zagen daarbij consequent twee dingen tegelijkertijd gebeuren. Aan de ene kant dat de overheid minder middelen beschikbaar stelde en meer eigen verantwoordelijkheid eiste van buurthuizen. Aan de andere kant dat diezelfde overheid juist meer voorwaarden ging stellen voor het verkrijgen van middelen. Die combinatie van 'jij moet meer dingen doen en ik ga je specifiek vertellen wat jij gaat doen' werkt heel ontmoedigend. Als jij als overheid meer eigen initiatief van mensen verlangt, moet je wel zorgen voor een goede infrastructuur, zodat burgerinitiatieven tot volle wasdom kunnen komen. Je zou dus een gebouw beschikbaar moeten stellen en enige vorm van professionele begeleiding. Daar ontbreekt het nu vaak aan.'

Een bijeenkomst in de Leeszaal Rotterdam West.

› **Zie je daar ook niet de verschillen tussen rijke, homogene buurten en arme, etnisch diverse? Tussen bewoners die de weg naar de gemeente weten te vinden om dingen voor elkaar te krijgen en bewoners die daar minder goed toe in staat zijn?**

'Enerzijds ben ik het met je eens en zie je deze verschillen inderdaad terug. Maar anderzijds wil ik niet het vooroordeel bevestigen dat arme mensen niet in staat zouden zijn om dingen te organiseren. Ook in etnisch diverse buurten met veel sociale problemen en armoede worden wel degelijk veel initiatieven genomen. Ook door mensen van wie vaak gezegd wordt dat ze de weg niet kennen en dat ze zich heel moeilijk zouden kunnen organiseren. Kijk maar naar het Oude Westen in Rotterdam of de Indische Buurt in Amsterdam. Daar gebeurt zoveel. Probeer die initiatieven als overheid te ondersteunen in plaats van ze onmogelijk te maken door op grote schaal vastgoed te verkopen en professionals weg te bezuinigen.'

› **Kun je concluderen dat het idee van de participatiesamenleving vooral is ingegeven door de wens om te bezuinigen op de overheidsfinanciën en niet zozeer door de wens om bewoners meer zeggenschap te geven over hun buurt?**

'Ja. Er zijn veel mensen die het idee hebben dat ze zelf heel goed in staat zijn oplossingen te vinden voor hun problemen als ze daartoe in staat worden gesteld. Het is dan geen vreemde gedachte om van dat zelfoplossend vermogen gebruik te maken. Helaas is het wel zo dat het begrip participatiesamenleving besmet is geraakt. Mensen hebben het idee gekregen dat de verantwoordelijkheden eenzijdig bij burgers worden neergelegd.'

Justus Uitermark is universitair hoofddocent Sociologie aan de Universiteit van Amsterdam. Van 2012 tot 2016 was hij aan de Erasmus Universiteit Rotterdam bijzonder hoogleraar Samenlevingsopbouw. Zijn oratie 'Verlangen naar Wikitopia' is te vinden op: sp.nl/ZU7

JOKE VAN DER ZWAARD 'ZONDER PUBLIEKE ONTMOETINGSPLEKKEN IS EEN WIJK TEN DODE OPGESCHREVEN'

Tekst: Tijmen Lucie Foto: archief de Leeszaal Rotterdam West©

In 2012 kwamen Joke van der Zwaard en Maurice Specht op het idee om een leeszaal op te richten, uit protest tegen het sluiten van de buurtbibliotheken in Rotterdam. Na met tal van bewoners gesproken te hebben en een vijfdaags festival georganiseerd te hebben, werd op 31 januari 2013 de Leeszaal Rotterdam West feestelijk geopend door schrijver Abdelkader Benali.

› **Waarom moest de Leeszaal iets anders worden dan een nieuwe bibliotheek?**

'De overheid had besloten dat er geen bibliotheken meer in de buurt zouden zijn. Dan kun je proberen om zelf een bibliotheek te beginnen, maar we hadden geen geld voor boeken. Bovendien wilden we samen met de bewoners een publieke ruimte creëren, waar iedereen zich welkom zou voelen, waar je van alles kon doen op het gebied van lezen en cultuur en waar je de mogelijkheid zou hebben om ook zelf initiatieven te ontwikkelen. We hebben dat eerst uitgeprobeerd en zijn het vervolgens gaan doen. Uiteindelijk hebben we een veel grotere en mooiere boekencollectie gekregen dan we ooit voor mogelijk hadden gehouden.'

› **Hoe lukte het een zo divers publiek bij de Leeszaal te betrekken en behouden?**

'Het Oude Westen is een mooie gemengde wijk. Er wonen veel mensen met een laag inkomen, maar die zijn zeker niet allemaal laaggeschoold. Het Oude Westen kent bovendien een lange actiegiedenis. Toen wij de Leeszaal begonnen, konden we terugvallen op een sociaal-fysieke infrastructuur van groepen mensen en plekken waar zij samenkwamen. We zijn daar naartoe gegaan en hebben bewoners gevraagd wat de Leeszaal volgens hen zou moeten zijn en wat zij daar zelf aan zouden kunnen bijdragen. We hebben ze wel individueel

benaderd, omdat we wilden voorkomen dat in de Leeszaal bepaalde groepen dominant zouden worden. Wanneer je met zo'n diverse groep start, dan voelt iedereen zich er welkom. Als je langsloopt als Somaliër en je ziet andere Somaliërs in de Leeszaal zitten, dan stap je nu eenmaal eerder naar binnen. Die identificatie geldt ook voor jongeren, ouderen, mannen, vrouwen, hoog- en laagopgeleiden. Deze diversiteit behouden is niet zo moeilijk. Als je maar genoeg vrijwilligers hebt, die niet meer dan een paar dagdelen per week aanwezig zijn.'

› **Hoe draagt de Leeszaal bij aan sociale samenhang in de wijk?**

'Het is een toegankelijke plek, waar mensen binnen kunnen lopen en elkaar toevallig tegen kunnen komen. Niet zozeer om vrienden te worden, gewoon om in elkaars omgeving te verkeren. In de sociologie heet dat 'vertrouwde vreemden'. Waar je op straat vaak iemand voorbijloopt zonder deze persoon te kennen, kun je in de Leeszaal ontdekken dat je iets gemeenschappelijks hebt. Dat je bijvoorbeeld allebei de krant leest, of dat je allebei geïnteresseerd bent in kookboeken, of dat je allebei naar hetzelfde culturele evenement gaat. Als er geen plekken meer zijn waar je elkaar kunt ontmoeten, is een wijk ten dode opgeschreven.'

Iedereen is trots op wat we hier gecreëerd hebben. Dat we dit met elkaar gedaan hebben, zonder bemoeienis van een professional en zonder gemeentegeld.'

› **Zou de overheid niet meer moeten doen om plekken als de Leeszaal beschikbaar te stellen?**

'Ja. Het kost ons al de grootste moeite om de woningcorporatie, eigenaar van dit gebouw, ervan te overtuigen om de huurprijs omlaag te brengen. Maar met de gemeente valt helemaal niet te onderhandelen. Die vraagt

altijd de hoofdprijs. Of stelt een pand tijdelijk beschikbaar tegen een lage prijs, maar verkoopt het voor je er goed en wel in zit. In ons onderzoek naar andere langer lopende bewonersinitiatieven in Rotterdam zien we dat veel initiatieven stuklopen op hoge vaste lasten. Je zou denken dat de gemeente haar maatschappelijk vastgoed inzet om haar eigen doelen te bereiken, zoals voor taallessen of het tegengaan van laaggeletterdheid. Maar niets is minder waar. De diensten Vastgoed en Sociale Zaken staan volledig los van elkaar. Als de gemeente werkelijk wil dat mensen dingen creëren, moet die ruimtes beschikbaar stellen waar mensen samen kunnen komen.'

› **In jullie boek *De uitvinding van de Leeszaal* stellen jullie dat het in een 'achterstandswijk' extra belangrijk is om geen achterstandsvoorziening maar een voorstandsvoorziening te zijn. Kun je uitleggen waarom?**

'Sommige voorzieningen in de wijk, zoals clubhuizen, zagen er vooral vandalismebestendig uit en nodigden weinig uit om naar binnen te komen. Zij waren heel erg gericht op een bepaalde doelgroep. Door een voorstandsvoorziening te creëren open je een wereld voor mensen die ze nog niet kenden en maak je duidelijk dat iedereen welkom is. Dus niet alleen 'lastige jongens' of 'zeliëge vrouwen'. Zaak is dat het kwaliteit heeft. Daarom hebben wij een binnenhuisarchitect in de arm genomen die met alle gegeven spullen heeft gezorgd voor een mooie inrichting die toch niet te gelikt en af is.'

› **Wat zijn de grootste uitdagingen of problemen waar jullie mee om moeten gaan?**

'We doen al vijf jaar met geld van Stichting Doen dat eigenlijk voor een jaar bedoeld was. Uiteindelijk is dat geld een keer op en moeten we op zoek naar nieuwe financieringsbron-

De Leeszaal is een toegankelijke plek, waar mensen binnen kunnen lopen en elkaar toevallig tegen kunnen komen.

nen. Daarbij zijn we een publieke ruimte, dus soms komen er mensen die lastig zijn. Een enkele keer moeten we zelfs iemand de deur wijzen. De relatie tussen vrijwilligersorganisaties en zorginstanties is helaas moeizaam, waardoor je problemen met individuen die overlast veroorzaken of bedreigend zijn steeds zelf moet oplossen.'

› **Hoe ga je om met mensen met een uitkering die een verplichte tegenprestatie moeten leveren?**

'In de praktijk maakt het vaak niet uit om wat voor reden mensen hier werken. Maar soms is het lastig. Mensen worden hier geplaatst zonder verdere begeleiding. Zij zitten vaak al jarenlang in de bijstand, omdat zij zichzelf ziek vinden. Sommigen van hen komen er hier achter dat ze wel degelijk iets kunnen en dat het goed voor hen is om uit huis te gaan. Bij anderen blijft het pappen en nathouden. Je zou niet een hele Leeszaal kunnen laten draaien op deze mensen. Daar houdt de roostermaker ook

rekening mee. Wat ik onrechtvaardig vind is dat al die vrijwilligers van burgerinitiatieven die deze uitkeringsgerechtigden begeleiden, geen cent krijgen voor al hun inspanningen, terwijl degenen die hen alleen naar deze plekken toesturen, wel betaald worden. Dat zou anders moeten, want er is voldoende geld. Het is zo belangrijk is dat je deze vrijwilligers erkenning geeft voor wat ze doen.'

› **Hoe zou de overheid dit soort burgerinitiatieven kunnen ondersteunen?**

'Vastgoed beschikbaar stellen is heel belangrijk. Daarnaast zou de gemeente goed moeten kijken wat voor soort deskundigheid zij kan leveren of wat een initiatief nodig heeft. Zonder meteen alles in formats te willen gieten. Want zodra het om geld gaat, krijg je met een enorme bureaucratie en van bovenaf vastgestelde 'targets' te maken.

De overheid is heel centralistisch geworden. Van alle bewonersorganisa-

ties in Rotterdam is de ondersteuning nagenoeg afgeschaft. Vele zijn hun pand kwijtgeraakt, de meeste opbouwwerkers zijn wegbezuinigd. Terwijl deze netwerkorganisaties cruciaal zijn voor het mogelijk maken van burgerinitiatieven als de Leeszaal. Wil je als overheid dat burgers zelfredzaam zijn, dan moet je de voorwaarden creëren. De sociaal-fysieke infrastructuur in een wijk is daarbij van het grootste belang, blijkt uit onderzoek.'

› **Hoe onmisbaar zijn jullie als initiatiefnemers voor het voortbestaan van de Leeszaal? Hoe zit dat bij andere langer lopende burgerinitiatieven?**

'We blijven natuurlijk centrale figuren, hoewel Maurice het laatste jaar veel minder tijd heeft voor de Leeszaal omdat hij een nieuw project is begonnen. De kunst is om taken af te stoten. Ik maak bijvoorbeeld niet meer de roosters. Stel dat we stoppen, dan zal de Leeszaal ongetwijfeld veranderen. Maar voorlopig vind ik het nog veel te leuk om te doen. Dat zie je bij de andere initiatiefnemers ook.'

› **Wat is er nodig om zo'n sociaal experiment ook elders te laten slagen?**

'Er zijn wel leeszaal op andere plekken, maar die zijn niet zo groot als hier. Niet qua vierkante meters, en ook niet qua programma en vrijwilligers. Je hebt toch een soort humuslaag nodig waar je op kunt voortbouwen. En die is niet overal zo dik, duurzaam en divers als in het Oude Westen.'

Joke van der Zwaard is ontwikkelingspsycholoog, onderzoeker en publicist. Met Maurice Specht is zij initiatiefnemer van de Leeszaal Rotterdam West. Samen schreven zij *De uitvinding van de Leeszaal* (2014) over de ontwikkeling van de Leeszaal als zelforganisatie, leer- en werkplek, publiek domein en cultuurbazaar. In vervolg hierop verrichtten ze met anderen onderzoek naar de verduurzaming van bewonersinitiatieven in Rotterdam, dat binnenkort verschijnt onder de titel *Voorbij de pioniersfase: Verduurzaming van plekken van betekenis*.

WIM VAN DE DONK

'MARKTWERKING VERDIENT EEN TEGENHANGER: GEMEENSCHAPSWERKING'

Tekst: Lieke Smits

Wim van de Donk is commissaris van de Koning van de provincie Noord-Brabant. De CDA'er was eerder voorzitter van de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid en hoogleraar Maatschappelijke Bestuurskunde aan de Universiteit van Tilburg. Hij is een echte gemeenschapsdenker, die opvalt door uitspraken als: 'De politiek moet stoppen met het stelen van de problemen van mensen. Laat mensen zelf opstaan.'

› **Een overheid is er toch om de problemen van mensen weg te nemen? Waarom spreekt u over 'stelen'?**

'Een sterke samenleving kun je niet bouwen als mensen niet zelf oplossingen zoeken en hun situatie verbeteren. Daarom moet de overheid mensen in staat stellen om zelf hun problemen op te lossen. Dan kun je ook een beroep doen op de eigen verantwoordelijkheid van mensen.'

› **Er is de afgelopen jaren vaak een beroep gedaan op die 'eigen verantwoordelijkheid'. Veel mensen hebben daardoor juist het gevoel gekregen dat de overheid er niet voor hen is.**

'Dat snap ik heel goed. Grote groepen mensen voelen een existentiële onzekerheid. Een basaal gevoel of je mee mag doen, of je erbij hoort. Door de radicale flexibilisering van de arbeidsmarkt is de balans uit de samenleving verdwenen. Veel mensen kunnen daardoor geen betekenisvolle relatie opbouwen met hun collega's of klanten. Dat versterkt die onzekerheid. Een groeiende groep mensen is aan het werk als zelfstandige. Zij leven in permanente spanning. En dat gaat niet meer alleen de onderkant van de arbeidsmarkt aan. Dat treft ook de middenklasse. Deze existentiële onzekerheid vergroot de roep om erkenning. Hoor ik er nog wel bij?'

› **En daardoor wordt het hokjesdenken versterkt?**

'Identiteiten hoeven niet uitsluitend te zijn. Je kunt je er ook juist mee verbinden. Een identiteit met de luiken open. Zoals Brabander zijn, dat is geen geboorterecht. Je kunt Brabander worden, zolang je mee wilt

doen en wilt samenwerken met anderen. Zo verbinden we mensen juist door hun identiteit als Brabander. Daarvoor is het wel cruciaal dat mensen elkaars taal spreken. Een tijd geleden was ik op een bijeenkomst in Zaandam. In de zaal zat een groep Turkse vrouwen en iemand vroeg mij: 'Wat doet u nu voor deze mensen?' Ik stelde voor dat aan de dames zelf te vragen. Toen bleek dat zij geen Nederlands spraken. Dit waren vrouwen die een belangrijke rol in hun gemeenschap spelen, maar doordat zij geen Nederlands spreken kunnen zij niet de verbinding met andere gemeenschappen leggen. Sterke vrouwen die zich inzetten voor een sterke gemeenschap. Prachtig! Maar als je door geen Nederlands te spreken niet uitnodigend kan zijn naar anderen, dan zal het een gesloten gemeenschap blijven. Daarom moet het leren van de Nederlandse taal prioriteit zijn als we de samenhang willen doen toenemen. Toen ik jong was heb ik in een fabriek gewerkt. Daar stonden mensen van allerlei afkomsten door elkaar. Daar heb ik ervaren hoe uitsluiting kan

'Een sterke samenleving kan je niet bouwen als mensen niet zelf oplossingen zoeken en hun situatie verbeteren'

voelen. En let wel: het is voor veel mensen niet gemakkelijk om Nederlands te leren in een land waarin iedereen Engels spreekt. Maar het leren van de taal staat in onze samenleving op alle fronten onder druk. Daar is geen eenvoudige oplossing voor, maar we moeten dit wel erkennen. Ik heb er geen bezwaar tegen dat mensen hun eigen taal willen spreken. Dat is een deel van wie zij zijn, daaraan ontlene zij hun identiteit. Maar je hebt een verbinding brug nodig met anderen. Anders krijg je een harde verzuiling waarin sommige groepen geen contact meer met elkaar hebben.'

› **U verwijst naar de verzuiling in de vorige eeuw. Denkt u daar met weemoed aan terug?**

'De verzuiling kende absoluut nadelen, maar door die verzuiling was er wel contact tussen mensen van alle lagen van de bevolking. De katholieke advocaat voelde zich verantwoordelijk voor de katholieke vuilnisman. Die verbinding is in deze tijd verbroken en dat vormt een probleem voor onze samenleving. Mensen werken minder met elkaar samen en zijn meer en meer elkaars concurrent geworden. Dat tij moeten we keren. Daarom pleit ik ervoor dat we een sterke tegenmacht bieden aan de marktwerking: gemeenschapswerking. Bij gemeenschapswerking laat je niet alles aan de staat, noch aan de markt, maar zetten we de samenwerking van mensen in een gemeenschap centraal.'

Wim van de Donk is auteur van onder andere *Gedragen gemeenschap: over katholiek maatschappelijk organiseren de ontzuiling voorbij* (2001).

NIET RIJKER, MAAR GELIJKER: DE WEG NAAR EEN GELUKKIGE SAMENLEVING

Tekst: Remco Bouma Foto: Aditya Kabir / Wikimedia Commons cc

Ongelijkheid remt niet alleen de economische groei, het is ook slecht voor de sociale samenhang. Hoe minder mensen zich in elkaar herkennen, hoe minder verbondenheid er is en hoe minder mensen de samenleving als een gedeeld project ervaren. 'Je moet kiezen: of democratie, of de huidige ongelijkheid. Allebei kan niet.'

'Hier kun je niemand vertrouwen. Hier geldt de wet van de jungle.'

'Soms vertrouwt je iemand, en gaat het mis. Daar leer je van: niet meer doen.'

'Ik zie niets, ik hoor niets. Want als ik praat, kom ik zelf in de problemen, begrijp je?'

Uitspraken van drie bewoners van arme wijken van Bogotá, de hoofdstad van Colombia, een van de meest ongelijke landen ter wereld. Volgens de World Data Survey is het ook het land waar mensen onbekenden het minst vertrouwen (4,13 procent). De overeenkomst is niet toevallig, zeggen steeds meer onderzoekers. We zijn geneigd mensen te vertrouwen in wie we ons herkennen. In ongelijke samenlevingen leven mensen aparte levens. Mensen spreken over, in plaats van met elkaar. Burgers veranderen van elkaars bondgenoot in elkaars bedreiging. 'Nog voor je er een voet in kunt zetten, is je schoen er al af gestolen,' zeggen mensen in Bogotá over de arme wijken – zonder er iemand te kennen, zonder er zelf ooit geweest te zijn.

Zo remt ongelijkheid niet alleen de economische groei, maar breekt het ook een gemeenschap af. Dit jaar nog voegde een club van het formaat Internationaal Monetair Fonds zich bij het koor aan wetenschappers en instellingen met steeds dezelfde redenering: meer ongelijkheid leidt tot minder vertrouwen, en minder vertrouwen leidt, kort gezegd, tot meer ellende.

Gescheiden werelden in Dhaka, de hoofdstad van Bangladesh.

Vertrouwen is een soort *common good*, volgens sociologen als Robert Putnam: een gemeenschapsgoed, iets als schone lucht. De kwaliteit ervan bepalen alle gebruikers samen. Niemand beheert het, maar iedereen is benadeeld als het verdwijnt. De uitwerking daarvan zie je in Bogotá, en zoveel andere ongelijke plekken ter wereld. Mensen zijn voortdurend bezig zichzelf en hun bezit tegen anderen te beschermen. Afspraken tussen onbekenden moeten eerst vastgelegd worden in een contract, rechtsgeldig verklaard door een notaris, met alle mogelijke clausules. Mensen lopen om, ontwijken elkaar en gaan 's avonds niet de straat op, uit angst voor overvallen. Alles moet vooraf betaald worden, maar niemand betaalt zomaar aan een onbekende. Het water wordt afgesloten als je een dag te laat betaalt. Machtstructuren zijn verticaal, werknemers zonder autonomie. In veel ongelijke landen werken er meer mensen in de private veiligheid dan in de publieke.

Vertrouwen is de lijm die een samenleving bindt, stelt Putnam: vanzelfsprekend voor wie erin leeft, maar bijna niet op te bouwen waar het niet is. Haal het vertrouwen weg, en het hele bouwwerk stort in.

Alexis De Tocqueville had de relatie tussen vertrouwen en ongelijkheid al vroeg door. In *Democracy for America* (1840) legt hij een verband tussen de gelijkwaardigheid van mensen in deze vroege democratie en de samenwerking die hij ziet tussen onbekenden. 'Wie niet beter weet, denkt alleen maar losse handelingen van altruïsme te zien', schrijft de Franse filosoof. 'Maar wat we zien, is welbegrepen eigenbelang. Ik doe iets voor jou, vanuit de onzekere, onafdwingbare verwachting dat jij, of iemand anders, ooit hetzelfde voor mij doet.' Precies vanwege deze voordelen is gelijkheid in een democratie belangrijker dan vrijheid, schrijft De Tocqueville. Ongelijken hebben elkaar niets te bieden. Het altruïsme stopt. Mensen gaan in aparte werelden leven. Daarmee valt de basis onder een democratie weg, zegt De Tocqueville, want is het om samen beslissingen te nemen niet nodig dat je ten minste hetzelfde ziet en beleeft?

SOCIALE STATUS, SOCIALE STRESS

Lange tijd deed ongelijkheid er vooral toe vanuit een materialistische benadering: niet ongelijkheid, maar armoede was het probleem. Maar met zo'n rationele benadering ontkennen we de essentie van wat ons tot mens maakt, zegt Richard Wilkinson. We

zijn groepsdieren, voor ons overleven afhankelijk van elkaar. We kijken voortdurend naar elkaar om onze plek in de groep te bepalen. Niet onze absolute welvaart, maar onze relatieve positie geeft ons zekerheid. Klinkt dat gek? Vraag je dan af of je liever een van de rijkste mensen in een arme samenleving bent, of dat je liever, met meer geld, tot de onderklasse van een rijk land behoort. Mensen kiezen voor het eerste, zelfs al zijn ze dan feitelijk armer. Het gaat een mens niet om absoluut inkomen, maar om relatief inkomen. Om sociale status.

Dat is de belangrijkste verklaring voor de samenhang tussen ongelijkheid en sociale problemen die Richard Wilkinson en Kate Pickett vinden in hun boek *The Spirit Level* (2009). Daarin sommen de Britse epidemiologen honderden studies op, die in tientallen ontwikkelde landen de mate van allerlei sociale problemen afzetten tegen de mate van ongelijkheid. Steeds is de conclusie dezelfde. Is de armoede eenmaal de samenleving uit – vanaf een gemiddelde koopkracht van ongeveer 10.000 dollar per inwoner – dan bepaalt niet de hoogte van het nationaal inkomen de mate van sociale welvaart, maar de verdeling ervan. Huiselijk geweld, lichamelijke en geestelijke ziektes, obesitas, verslaving, echtscheidingen, stress, wantrouwen, criminaliteit, een lager taalniveau van kinderen, zwakke gemeenschappen – het komt allemaal meer voor in minder gelijke samenlevingen dan in minder rijke samenlevingen. En de problemen worden erger als een samenleving ongelijker wordt, ook al stijgt het inkomen.

Dat is precies het effect van sociale status, zegt Wilkinson. In een gelijke samenleving is de sociale piramide relatief klein. Wie eraf kukelt, valt niet ver. In een ongelijke samenleving zien mensen voortdurend de afgronden om zich heen gapen in de vorm van de overbodig verklaarde levens van de verliezers. Dat maakt ons angstiger, harder, wantrouwender. In ongelijke samenlevingen ontstaat een voortdurende sociale stress. Niet alleen bij de armen, zegt Wilkinson: iedereen wordt zich bewuster van de eigen status. Iedereen richt zich meer op zichzelf.

Een samenleving nog rijker maken is geen oplossing voor sociale problemen, is de conclusie van Wilkinson en Pickett. Een samenleving gelijkjer maken wel.

HET GEVOEL VOOR RECHTVAARDIGHEID BREEKT

‘Je staat altijd op beschikbaar en houdt je tijd vrij, maar je wordt bijna niet opgeroepen. En dan zie je je bankafschrift van 56 euro en denk je: ik ben eigenlijk gek, dat ik het doe voor dit geld. Maar ja, wat kun je anders?’

De brand erin steken, denk je al snel, als je dit fragment hoort uit een uitzending van NCRV Monitor over flexwerk. Het is niet eerlijk. Ongelijkheid knaagt aan een diepe, fundamentele basisbehoefte die bij ieder mens diep in de genen zit: die van rechtvaardigheid. Het klopt niet dat je de hele week vrijhoudt en niet boven de bijstandsnorm uitkomt, terwijl anderen met veel minder zorgen jouw jaarinkomen in een week verdienen en je minister-president jouw frustratie weglacht. In Nederland zijn de 40 procent laagste inkomens er de afgelopen veertig jaar op achteruit gegaan. De hoogste koopkrachtstijging concentreert zich juist bij de hoogste inkomens.

Waar komt dat diepgewortelde gevoel van rechtvaardigheid vandaan? De Nederlandse bioloog Frans de Waal vond het antwoord bij de apen. In een experiment zet hij twee apen gescheiden van elkaar (maar wel in elkaars blikveld) in een kooi, en geeft ze een stuk komkommer in ruil voor een steentje. Apen kunnen dit eindeloos blijven herhalen. Vervolgens geeft hij de eerste aap voor hetzelfde steentje een druif, iets wat apen veel lekkerder vinden. Ook de tweede aap is blij: er wordt nu blijkbaar in druiven betaald. Maar de tweede aap blijft gewoon komkommer krijgen. Hij probeert het één, twee, drie keer, steeds agressiever, maar blijft komkommer krijgen, en de eerste aap druiven. Dan ontbrandt de tweede aap in woede en smijt de steen weg: bekijk het maar, ik stop ermee. In 2011 ging het filmpje rond als verklaring voor Occupy Wall Street.

Sinds de jaren tachtig lijkt het sociale contract gebroken, schrijft econoom Joseph Stiglitz. In de hele westerse

wereld zijn lonen, productiviteit en winsten ontkoppeld: de lonen blijven achter, terwijl productiviteit en vooral winsten stijgen. Om de metafoor door te zetten: de financiële sector krijgt druif na druif, de rest nog steeds komkommer, in steeds kleinere stukjes. Maar de prijzen stijgen door. Een half miljoen Nederlanders heeft meerdere banen om rond te komen. De helft van de 1,2 miljoen Nederlanders in armoede komt uit een gezin waar inkomen uit werk het hoofdinkomen vormt. Ongelijkheid breekt het gevoel voor rechtvaardigheid.

Maar werknemers zijn geen goede doelen, schrijft de filosoof Thomas Scanlon. ‘Ze hebben gewoon recht op een eerlijk deel van de welvaart die ze zelf produceren, maar dat hen ontnomen wordt door ongelijke machtsverhoudingen. We hoeven het niet te accepteren als anderen ons tot loonslavernij dwingen, steeds meer vrijheid afpakken, ons de kans ontnemen om te leven zoals we dat zelf willen. De rijken spelen vals als ze hun geld verdienen in een competitie waarin ze anderen uitsluiten van deelname, en waarin ze zelf de regels en belastingwetten opstellen die hen zelf bevoordelen.’

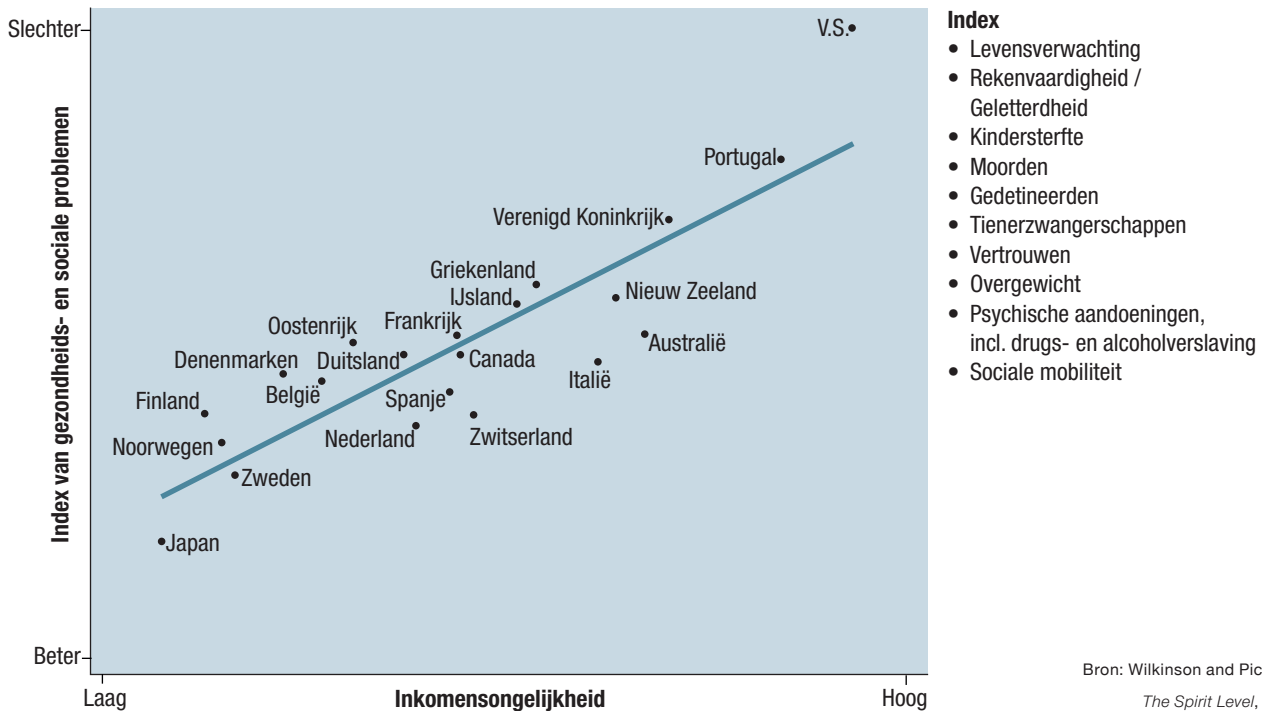
DE DEMOCRATIE HOLT UIT

‘We moeten kiezen,’ zei Louis Brandeis, een lid van het Amerikaanse Hooggerechtshof, een eeuw geleden. ‘Of je hebt democratie, of een schrijnende ongelijkheid van de omvang waarin we die nu hebben. Allebei kan niet.’ Volgens Thomas Piketty, auteur van *Kapitaal in de 21e eeuw*, zijn we hard op weg de ongelijkheid van begin twintigste eeuw weer te evenaren.

Democratie gaat uit van de morele gelijkwaardigheid van alle mensen. Omdat we als individuen gelijke morele rechten hebben, kunnen collectieve besluiten ons alleen dwingend worden opgelegd als ze tot stand gekomen zijn op een manier die recht doet aan die morele gelijkwaardigheid. Een kleine groep die besluiten voor ons allemaal neemt, ervaren we als onrechtvaardig en ondemocratisch: dit is niet de wil van de demos – het volk.

VERBAND TUSSEN ONGELIJKHEID EN EEN INDEX VAN GEZONDHEIDS- EN SOCIALE PROBLEMEN

Gezondheids- en sociale problemen zijn slechter in landen waar de ongelijkheid groter is

De oplossing van de systeemcrisis van 2008 bewijst de spanning van rechter Brandeis. Ineens stonden de belangen van honderden miljoenen wereldburgers en een handjevol systeembanken tegenover elkaar. Wie moest er voor de crisis betalen? Moesten de banken hun verlies nemen en dus flink kleiner worden of failliet gaan, of moesten overheden de banken overeind houden met honderden miljarden financiële injecties, die overal ter wereld werden weggetrokken uit de publieke middelen, wat tot een onnoemelijke hoeveelheid menselijk drama zou leiden? Het werd het laatste.

Ergens gaat er dus iets mis met onze democratische besluitvorming. Kort nadat we parlement en regering bij elkaar gestemd hebben, lijkt het Binnenhof op te gaan in de mistdampen van een parallel universum waarin lobbygroepen en financiële markten een directere toegang hebben tot de volksvertegenwoordigers dan de burgers die hen gekozen hebben. Mensen vinden rechtvaardigheid belangrijker dan winstmaximalisatie, blijkt steeds opnieuw uit onderzoek. Een grote meerderheid

van de mensen in alle westerse democratieën vindt dat niet het groeicijfer van een economie bepalend zou moeten zijn voor de politieke keuzes, maar een vorm van sociale welvaart of geluk. Kijk naar het beleid, en het is niet eens een discussie. De afschaffing van de dividendbelasting voor buitenlandse aandeelhouders – kosten: 1,4 miljard euro – stond in geen enkel verkiezingsprogramma. Toch gebeurt het op aanraden van Shell en VNO-NCW. Niet de wil van het volk, maar het grote geld bepaalt onze waarden en politieke doelen, zegt econoom Joseph Stiglitz: een typisch verschijnsel van te grote ongelijkheid.

ZELFS GELUK RAAKT TE KOOP

Volgens de Amerikaanse filosoof Michael Sandel zijn we vanuit een markteconomie in een marktsamenleving beland. Van een middel is de markt een doel geworden: de hoofdwaarde van waaruit uiteindelijk alles berekend wordt. Van een universitaire studie tot een ecosysteem, van een lerarensalaris tot de waardigheid van een menselijk leven. In de Verenigde Staten kun je een dakloze een nacht in een rij laten staan en daarvoor

betalen, zodat je de volgende dag ergens als eerste naar binnen kunt. *Quit putting a goddamn dollar sign on every fucking thing on this planet*, zei de Amerikaanse stand-upcomedian Bill Hicks ooit weinig diplomatiek: als we aan alles een prijskaartje hangen, kunnen de armen straks niets meer betalen.

Maar het kan anders. We kunnen de inkomensverschillen klein houden en investeren in een kwalitatief hoge, voor iedereen toegankelijke publieke sector waar we trots op kunnen zijn. Verschil zal er altijd zijn, en dat is prima. Maar de gevolgen daarvan mogen niet botsen met de waardigheid en de gelijkwaardigheid van ieder mens. Hoe meer ruimte we de markt geven, hoe meer we tegen elkaar uitgespeeld worden. En, zo blijkt keer op keer, daar worden de meeste mensen niet gelukkig van. Kleinere verschillen in inkomsten en vermogen brengen mensen niet alleen in welvaart, invloed, kennis en kansen, maar ook als groep bij elkaar.

‘End poverty’, stond er deze herfst in koeienletters op de kantoorkolos van de Wereldbank in Washington. Goed idee, maar op de banken in het parkje voor de deur lag in de vroege ochtend de rauwe werkelijkheid te snurken. Ik was er om verslag te doen van de jaarlijkse vergadering van de Wereldbank en het Internationaal Monetair Fonds (IMF). Terwijl ministers en centrale bankiers van over de hele wereld het gebouw in stroomden, bleven de daklozen zitten waar ze zaten. Omringd door verschoten koffers en uitpuilende vuilniszakken.

Het is de kloof in een notendop. Maar het is ook een plaatje waarin de allergrootste groep Amerikanen ontbreekt. Waar waren al die mensen die zichzelf tot ‘de middenklasse’ rekenen? Elders aan het werk, waarschijnlijk. Van ’s ochtends vroeg tot ’s avonds laat. Ze moeten wel, want in de Verenigde Staten zijn hun lonen, gecorrigeerd voor inflatie, de afgelopen decennia volgens de statistieken alleen maar gedaald.

Er zijn meer redenen waarom ik niet meteen werd overspoeld door enthousiasme over de *American Dream*. Zoals de tv-reclames waar geen einde aan komt. In de ene helft praten mannen in witte jassen de kijker angst aan voor ziekten en tekortschietende zorgverzekeringen. In de andere helft worden pensioenbeleggingen van het meest schimmige soort aangesmeerd. Beide categorieën maken misbruik van diepgewortelde angsten bij de kijker. Nu kan ik de eindjes nog aan elkaar knopen, maar hoe moet dat als ik ziek of oud ben? Ellenlange werkdagen en fundamentele onzekerheid: het deed me nog maar eens beseffen dat de tol die onze economie eist, niet alleen in geld valt uit te drukken. Dat is wel waar we doorgaans als eerste naar kijken. Wat doen de koopkrachtplaatjes? Neemt de ongelijkheid toe? Stijgen de uitkeringen en de lonen wel voldoende-

de? Nee, oordeelden de afgelopen maanden niet alleen de vakbonden, maar zelfs behoudende instituten als het IMF, het Centraal Planbureau en De Nederlandsche Bank. De winsten groeien hard nu de crisis achter de rug is, maar de inkomens van de gewone Nederlander blijven achter.

Toch zijn diens klachten daarmee niet verklaard. Ook wie redelijk kan rondkomen van zijn inkomen, betaalt een prijs. Dat geldt voor de Verenigde Staten, maar ook in Nederland. Ik noem het de valuta van het kapitalisme. Behalve geld zijn er daar nog twee van. Om te beginnen: tijd. Of beter, het gebrek daaraan. Vroeger kon een gezin prima rondkomen van het inkomen van één kostwinner. Tegenwoordig werken beide partners. Dat is een verworvenheid, maar jammer genoeg ook vaak een moetje. Denk alleen al aan de sterk gestegen woonlasten. De andere munteenheden waarmee in onze economie wordt betaald is onzekerheid. Die Amerikaanse reclames spelen er handig op in. Dat ik daar als Nederlander om kan lachen, is te danken aan onze verzorgingsstaat. Dat is iets om trots op te zijn. Wat niet wil zeggen dat de onzekerheid hier niet toeneemt, bijvoorbeeld op de werkvloer. Eén op de drie werkenden heeft inmiddels een flexibel contract of is zzp’er. ‘In Amerika spreken ze van de *fear of falling*. Die angst om te vallen zie je hier in Nederland ook’, zei socioloog

Godfried Engbersen onlangs bij de presentatie van een rapport van de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid. Dat ging helemaal over de kwetsbare positie van de middenklasse.

Die drie valuta van het kapitalisme helpen niet alleen om veel van het Nederlandse onbehagen begrijpen. Ze scheppen ook een perspectief om er gezamenlijk iets aan te doen. Te vaak wordt de discussie over publieke voorzieningen teruggebracht tot een geldkwestie. Hoeveel zijn de ‘sterke schouders’ bereid om te betalen voor de ‘zwakkeren’? Ik heb een hekel aan die termen. Al is het alleen al omdat de verzorgingsstaat in werkelijkheid mede is opgetuigd omdat de rijksten maar wat bang waren voor die toch behoorlijk sterke schouders van de arbeiders. Ze zouden eens in opstand komen.

Kijken we niet alleen naar geld, maar ook naar tijd en onzekerheid, dan wordt direct duidelijk dat bijna iedereen behoefte heeft aan meer sociale veiligheid. En dat we dus ook allemaal belang hebben bij zo’n gemeenschappelijk vangnet. Van betaalbare gezondheidszorg en goede scholen tot een zeker pensioen en een veilige publieke ruimte. Was in die verzorgingsstaat sinds 1990 veel forser gesnoeid dan nu al gebeurd is, zo rekent de WRR voor in haar rapport, dan was ook in Nederland het aantal middeninkomens niet stabiel gebleven, maar gekelderd van 68 naar 57 procent van de bevolking. Voor de overgebleven middenklassers restte dan nog veel meer angst en onzekerheid om óók te vallen. Voor de grootste pechvogels een bankje in het park.

Koen Haegens is journalist en auteur van *De grootste show op aarde. De mythe van de markteconomie* (2015) en *Neem de Tijd. Overleven in de to-go-maatschappij* (2012)

‘IK BEN NIET TEGEN TECHNOLOGIE, IK BEN TEGEN MONDIAAL KAPITALISME’

Tekst: Remco Bouma en Eduard van Scheltinga Foto: Shawn Hayward flickr cc

Onze smartphones zijn er niet alleen om ons continu af te leiden en geld aan ons te verdienen. Nieuwe technologieën brengen fundamentele veranderingen met zich mee. Die kunnen ons ten goede komen. Maar dan moeten we niet het kapitaal ermee aan de haal laten gaan.

‘Draag uien onder je gezichtsbedekking, of azijn. Dat helpt tegen traangas.’ Een bericht op Facebook, van Tunesische naar Egyptische pleinbezitters, op het hoogtepunt van de Arabische Lente. In Tunesië was de dictatuur van Ben Ali gevallen. De demonstraties in Egypte richtten zich nu tegen Mubarak. De hele wereld keek live mee, op sociale media.

‘Sociale media waren essentieel voor het begin van de Arabische Lente’, stelt Khaled Koubaa, voorzitter van de Tunesische tak van de ngo Internet Society (ISOC), in een artikel in The Guardian uit 2011. De protesten begonnen nadat de fruitverkoper Mohammed Bouazizi zichzelf levend in brand had gestoken. De politie verbood hem op straat te werken en pakte zijn handel af, terwijl hij geen andere bron van inkomsten had. Zijn verbranding werd gefilmd en ging via Facebook het land door.

‘Drie maanden eerder deed een anonieme Tunesiër exact hetzelfde als Bouazizi’, zegt Koubaa. ‘Niemand wist ervan. Het werd niet gefilmd, niet verspreid.’ De beschikbaarheid van de beelden van de verbranding, voor iedereen, eindeloos herhaald op talloze schermpjes – voor Koubaa was dat het element dat mensen de straat op bracht en regimes deed vallen.

Wat jarenlang voor onmogelijk werd gehouden, lijkt door technologische ontwikkeling mogelijk geworden.

Wie de Arabische Lente vanuit sociale media verklaart, zou bijna denken dat er voor Facebook en Twitter geen revoluties mogelijk waren, zelfs geen

Solidariteitsdemonstratie in Londen met de opstanden in de Arabische Wereld in 2011.

communicatie op afstand was. Maar de belangrijkste aanstichters van de Arabische Lente kenden elkaar allang, schrijft activist en technologiedeskundige Evgeny Morozov, eveneens in The Guardian. Morozov, afkomstig uit Wit-Rusland, probeerde met *Transitions Online* technologie in te zetten om autoritaire regimes aan het wankelen te brengen. Hij werd sceptischer over technologische mogelijkheden toen hij zag dat de regimes dezelfde technologie gebruikten om de macht juist te behouden. Inmiddels is hij een bekende denker over technologische ontwikkeling.

Volgens hem waren de opstanden in de Arabische wereld al jaren voorbereid door een harde kern die – heel klassiek – ondergronds ging toen de vlam in de pan sloeg. Zelfs het overslaan ervan naar andere landen verliep via netwerken, verbonden door eerdere conferenties van internationale activisten. Ons beeld van ‘spontane’ protesten, zegt Morozov, is eerder een projectie van onze eigen ervaring: voor ons waren de protesten onverwacht en we lazen erover via

Facebook. ‘In 1989 schreven we dat de Muur mede viel door de invloed van de televisie, en in 1917 dat de Russische revolutie voortkwam uit de telegraaf. Een nieuw medium trekt de aandacht, als we onverwachte wendingen willen verklaren. De structurele factoren worden pas later zichtbaar.’

MEER WERKEN ONDANKS TECHNOLOGIE

Evgeny Morozov plaatst de recente technologische ontwikkelingen in de historische context van het opkomend neoliberalisme. Hij stelt dat iedereen – socialisten en niet-socialisten – het er wel over eens is dat in de jaren zeventig het democratisch kapitalisme in crisis was. Volgens liberalen doordat werkers te veel eisten, volgens socialisten doordat kapitalisten te weinig investeerden. De kern was dat de mate van winstgevendheid daalde. Kortom, de winsten moesten omhoog om het kapitalisme op de been te houden. Dat gebeurde volgens Morozov onder andere door de macht van vakbonden te breken, de lonen te verlagen (loonmatiging), mensen

meer geld te laten lenen, productie naar lagelonenlanden te verplaatsen en door vrij verkeer van informatie onderdeel te maken van investeerders-rechtenverdragen. Dat laatste maakte de snelle digitalisering in het Westen mogelijk en daarmee de opkomst van bedrijven die handelden in informatie en communicatietechnologie. De neoliberale antwoorden op de crisis werkten, voor kapitaal. De winsten zijn omhoog gegaan en het kapitalisme bleef op de been, maar de kosten zijn enorm. Van lage lonen tot de opkomst van extreemrechts.

Harder werken voor minder loon, met behulp van technologie. Plus de onzekerheid of je baan niet over een paar jaar door een robot wordt overgenomen.

‘Het dreigement dat werk verdwijnt, is een prachtige manier om ons vooral goedkoper te laten werken’, schrijft socioloog en filosoof Willem Schinkel in zijn essay *De mens als demo*. Japan is een van de meest gerobotiseerde landen, maar omdat dood door overwerk er zoveel voorkomt hebben ze er een speciaal woord voor, *karoshi*. Japan laat zien dat we door robotisering niet vanzelf minder gaan werken. Schinkel: ‘Wat vergeten wordt, is dat we door de moderne technologie steeds meer werken. Vaak ‘buiten werktijd’ en veelal onbetaald.’

Facebook is wereldwijd het bedrijf met de meeste werkers – inmiddels 2 miljard mensen – die bijna allemaal voor niks werken. In 2014 leverden de toen nog 1,23 miljard gebruikers van Facebook samen voor bijna 15 miljoen jaar aan gratis arbeid per jaar, meldde The New York Times. Hoe meer data wij op Facebook, Google en Twitter invoeren, hoe meer deze bedrijven van ons weten, en hoe gericht adverteerders ons er hun producten kunnen aanbieden. Je doet het als je *likes* uitdeelt of foto's uploadt tijdens een saai gesprek, vluchtend in je smartphone, op de wc of vlak voor het slapen gaan. Facebook verdient er geld aan door jouw foto's, vermengd met de meest nauwkeurig gerichte reclames ooit, aan je vrienden te tonen. ‘Een steeds groter deel van ons leven staat in het teken van monetarisering’, merkt Willem Schinkel daarover op. Sinds januari 2017 stegen

de 5 grootste techbedrijven, Alphabet (Google), Apple, Amazon, Microsoft en Facebook, 1000 miljard dollar in waarde. Dat is meer dan de som van alle in Nederland geproduceerde goederen en diensten (bbp) à 770 miljard dollar.

Ten dienste van kapitalisme laat technologische ontwikkeling ons vooral meer werken voor minder.

VERANDERENDE BINDINGEN

De ontwikkeling van moderne communicatietechnologie draagt bij aan veranderingen in hoe we met elkaar omgaan. De trein, de auto en het vliegtuig maakten dat we niet meer alleen aangewezen waren op onze buurtgenoten, maar eenvoudiger gelijkgestemden buiten onze buurt op konden zoeken. Met het internet raken gemeenschappen volgens filosoof Jos de Mul gevirtualiseerd. Daardoor heb je altijd contact bij de hand en de keuze uit miljarden mensen en vele gemeenschappen om je bij te voegen. De Mul schrijft: ‘Gemeenschappen en organisaties zijn niet langer aan een geografische plaats gebonden, maar worden dankzij het internet flexibele, virtuele netwerken die zich steeds minder aantrekken van nationale grenzen en wetten.’ Volgens De Mul zijn gemeenschappen mede daardoor vluchtiger geworden en is contact minder verplichtend. Niemand zoekt je thuis op als je niet meer online komt op je favoriete forum. Maar gemeenschappen ontstaan ook gemakkelijker, merkt De Mul op.

De socioloog Mark Granovetter maakte in de jaren tachtig een onderscheid tussen losse en vaste verbanden. Elk mens heeft beide nodig. Losse verbanden gebruiken we vooral om nieuwe informatie en ideeën op te doen. Sociale media werken hiervoor uitstekend. Vaste banden associëren we met vertrouwen. Het zijn de mensen op wie je kunt terugvallen. Vaste banden bestaan ook los van sociale media en ontwikkelen zich vooral daarbuiten, als we niet de beste versie van onszelf kunnen laten zien via afgewogen teksten en foto's met een filter. Op losse banden alleen bouw je geen beweging. Je hebt juist ook de vaste banden nodig.

In 1960 bestelden vier zwarte studenten in Greensboro (Verenigde Staten) koffie in de lunchroom van warenhuisketen Woolworth, die alleen voor witte mensen was bestemd. Ze bleven erop wachten tot na sluitingstijd, maar werden niet geholpen. De volgende dag waren ze met dertig, nog twee dagen later met honderden. Weer een week later waren de sit-ins overgeslagen naar andere steden – en in de daaropvolgende jaren breidden de acties uit en volgden witte knokploegen, ontvoeringen, arrestaties, brandbommen op zevenendertig zwarte kerken en uiteindelijk de brute moord op drie activisten.

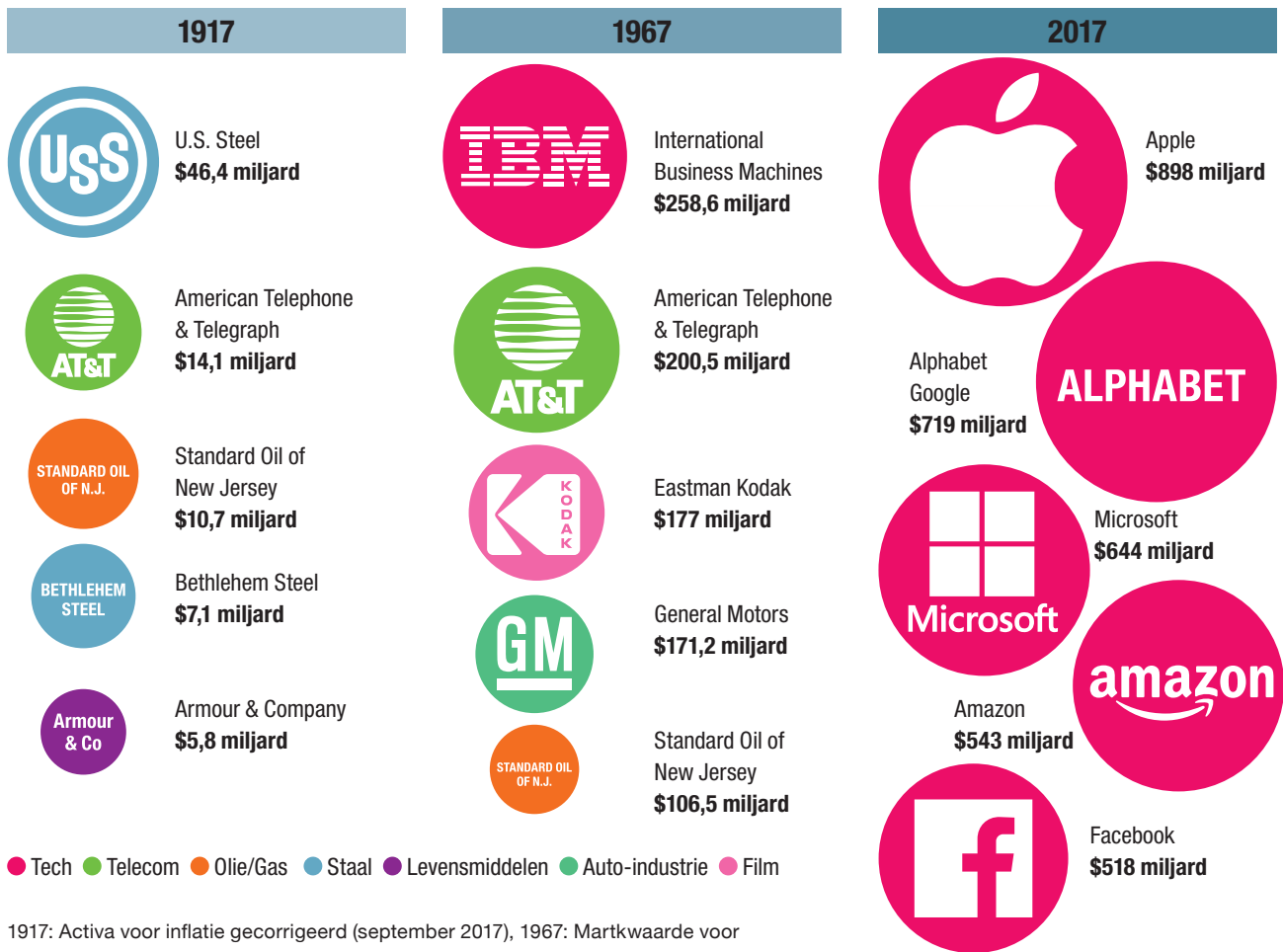
Ogenschijnlijk spontane revoluties, als de sit-ins in de VS maar ook de Arabische Lente, zijn achter de schermen jarenlang voorbereid door een hechte kern vrienden en slagen alleen als iedereen volhoudt als het moeilijk wordt – ook wanneer knokploegen de manifestaties uit elkaar komen slaan. De schrijver Malcolm Gladwell haalt in *The New Yorker* studies aan waarin onderzocht is wat bepaalt of iemand aan riskant, grensverleggend activisme meedoet. Wat blijkt: de bepalende factor is de hoeveelheid vrienden in de beweging.

Technologische ontwikkeling biedt nieuwe mogelijkheden en grijpt daardoor in op hoe we samenleven. Maar de hechte banden die bijvoorbeeld nodig zijn in een activistische beweging komen niet op Facebook maar een-op-een tot stand.

TECHNOLOGIE TEN DIENSTE VAN VRIJE GEMEENSCHAPPEN

Via internet worden nieuwe gemeenschappen gecreëerd, die alleen kunnen bestaan omdat internet bestaat. Wikipedia heeft bijna 50 miljoen artikelen in 299 talen, gecreëerd door 70 miljoen gebruikers in 2500 miljoen bewerkingen. Als Wikipedia een bedrijf zou zijn, zou het miljarden waard zijn. Op marxists.org is een enorm archief met teksten van marxistische denkers openbaar toegankelijk, bijgehouden door vrijwilligers van over de hele wereld. Via internet wordt door de open-source-gemeenschap gewerkt aan besturingssystemen voor computers, waaronder Linux. Het is gratis te downloaden en de software is ‘open’:

TOP 5 BEDRIJVEN IN DE VERENIGDE STATEN

1917: Activa voor inflatie gecorrigeerd (september 2017), 1967: Marktkwaarde voor inflatie gecorrigeerd (september 2017), 2017: Marktkwaarde 10 november 2017

Bron: sp.nl/ZU8

Iedereen kan zien wat de broncode is en die bewerken. Dat is een totaal andere ideologie dan die van Windows, dat privaat eigendom is en waarvan alleen Microsoft de broncode heeft en de winsten krijgt. De *hacktivisten* van Anonymous gebruiken internet voor directe digitale actie tegen de technologie van repressieve systemen. Time zette het collectief bij de meest invloedrijke personen van 2012.

Smartphone en sociale media veranderen ook de organisatie van bestaande groepen. De leerkrachten in het basisonderwijs gaan al jaren gebukt onder een hoge werkdruk en ze krijgen een veel lager salaris dan hun collega's in het middelbaar onderwijs. Via de vakbonden AOb en CNV lukte het niet om verbetering af te dwingen. Een paar leraren lanceerden daarom buiten de bonden om een manifest en de Facebookgroep PO in Actie. Er verzamelden zich online

razendsnel tienduizenden leerkrachten. Zo wisten ze druk te zetten op de regering en op de vakbonden. Het lukte om vrijwel alle scholen een dag dicht te houden en 60.000 leerkrachten op het Malieveld te krijgen. Via streams op Facebook betrekken de initiatiefnemers leerkrachten bij besluiten en leggen ze verantwoording af aan hun achterban.

De Spaanse politieke partij Podemos gebruikt internet in een poging om met honderdduizenden mensen inspraak te organiseren. Iedereen – dus niet alleen leden – kan op *Plaza Podemos* politieke voorstellen doen en bespreken. De meest gesteunde voorstellen voert de partij vervolgens uit. Een vergelijkbare site is opgestart om voorstellen in de gemeente Madrid te bespreken. Volgens Podemos kan het idee ook op Europees niveau toegepast worden.

Nieuwe technologieën vormen de samenleving op een nieuwe manier. De snelle ontwikkeling van communicatietechnologie heeft veel te bieden, maar we kunnen de gevolgen ervan nog niet helemaal overzien. Het is aan socialisten om de nieuwe mogelijkheden voor de spreiding van kennis, macht en welvaart aan te moedigen. We moeten het monopolie van de grote technologiebedrijven breken en naar manieren zoeken om onze data in eigen beheer te brengen, zegt Evgeny Morozov. Hij wordt naar eigen zeggen vaak als technologiecriticus beschouwd, maar hij is juist vóór internet en vóór technologie. Nieuwe technologie kan ons helpen bij het formuleren van antwoorden op de uitdagingen van de eenentwintigste eeuw, zegt hij. Maar we moeten strijden tegen kapitaal dat technologie inzet om nog meer waarde aan de samenleving te onttrekken. Morozov: 'Ik ben niet tegen technologie, ik ben tegen mondiaal kapitalisme.'

WAAR WILLEN WE HEEN?

Tekst: Ron Meyer Foto: Frank Lucas

De SP is al vele maanden bezig met een verkenning van de staat van Nederland: een onderzoek in de praktijk naar de behoefte aan gemeenschapszin en samenhang. We spreken met tienduizenden mensen in honderden buurten en ik spreek met honderd maatschappelijk leiders. Uit inspirerende gesprekken met onder meer betrokken schrijvers, burgemeesters, tv-makers, journalisten, professoren, sporters, generaals, vakbond-leiders en een bisschop blijken gedeelde zorgen, maar er kan ook een hoopvolle conclusie uit worden getrokken. Er is momenteel te weinig maatschappelijke samenhang, waardoor veel mensen zich verweesd voelen, maar het is goed mogelijk om daar verandering in te brengen.

Dat zal niet eenvoudig zijn. Na de oorlog werd de verzorgingsstaat ook niet in één avond opgebouwd. Dit themanummer van *Spanning* is nog lang geen eindstation, maar een volgende halte in onze verkenning.

ONS HUIS

Wie de samenleving beschouwt als Gandhi's en Mandela's huis met de luiken open draagt de verantwoordelijkheid te formuleren wat nodig is voor geborgenheid én openheid. Voor vertrouwen en ruimte voor verandering. Wie erkent dat er behoefte is aan een groter dragend verhaal over gezamenlijke waarden die individuele identiteit overstijgen, draagt de verantwoordelijkheid enige richting te geven. Wat is er nodig in dat huis met de luiken open? Wat is er nodig voor vrijheid, gelijkheid en broederschap in onze tijd?

- 1) Ons fundament. Economische zekerheid is een cruciale voorwaarde voor vrede, vrijheid en vooruitgang voor allen. In ons huis is solidariteit niet slechts een vangnet voor de allerarmsten, maar de brandstof voor vooruitgang van iedereen. We laten niemand aan z'n lot over, omdat we weten dat bestaanszekerheid de cruciale voorwaarde is voor vrede en vooruitgang van de hele samenleving.
- 2) Ons belang. Ons huis is veel meer dan een optelsom van individuen. In ons huis geldt niet ikke-ikke-ikke, maar voor elkaar. De publieke sector – dat wat van ons allen is – wordt versterkt. De afgelopen jaren sprak de SP met ruim 60.000 mensen in de publieke sector. Huisartsen, leerkrachten, gevangenispersoneel, politieagenten, ambulance-

medewerkers en vele anderen. Zij zijn het huidige systeem van marktwerking en verspilling niet alleen spuugzat, maar hebben ook ideeën hoe het beter kan. In ons rapport 'De publieke sector aan het woord' bieden we voorstellen om kwaliteit, empathie en bevoegdheid leidend te maken.¹

- 3) Ons werk. In ons huis is werk de bron van alle rijkdom. Samen maken we ons huis mooier, sterker en beter. Iedereen draagt zijn steentje bij en iedereen wordt gewaardeerd. We nemen afscheid van de managerscultuur met bijbehorend wantrouwen en herwaardenen vakmanschap én de inbreng van alle mensen. Van het vmbo tot de universiteit. Van de schoonmaker tot de timmerman.
- 4) Onze taal. In ons huis spreken we dezelfde taal. Niet alleen letterlijk, maar ook figuurlijk. In een samenleving met veel verschillen,

is het van groot belang dat we elkaar kunnen begrijpen.

- 5) Ons leiderschap. In ons huis willen we bezielend en gedragen leiderschap. In ons huis keren academische, economische en bestuurlijke leiders zich nooit met de rug naar de samenleving. Voor visie verwijzen we niet naar de oogarts, maar voelen we ons verantwoordelijk en geven het goede voorbeeld. We zeggen niet alleen dat het anders moet, maar bewijzen ook dat het anders kan.

De komende tijd organiseert de SP bijeenkomsten en initiatieven om 'gemeenschapszin en samenhang' te bespreken. Ik nodig u uit om mee te doen aan de uitwerking van sterkere gemeenschappen en nieuwe maatschappelijke samenhang.

¹ sp.nl/ZUd

SP-Tweede Kamerlid Cem Lacin spreekt met havenwerkers bij de Hemwegcentrale in Amsterdam.